

Fig. 1. Kirken i landskabet set fra syd. Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *The church in the landscape seen from the south.*

VEFLINGE KIRKE

SKOVBY HERRED

Landsbyen Veflinge er nævnt første gang 1329 (»Vefflenge«) og herefter løbende igennem resten af middelalderen.[1] Selve sognet er omtalt på et herredsting 1390.[2] 1488 blev det afgjort, at tienden af Kosterslev skulle tilfalde Veflinge Kirke og præst.[3] Som herredets øvrige kirker betalte Veflinge 15 mark til landehjælpen 1524-26.[4] 1560 fik kirkeværgerne tilladelse til at bruge kronens part af tienden for de næste to år på en reparation af den meget forfaldne kirke.[5] 1564 modtog kirken et gavebrev til degnekaldet på et kirkebol i landsbyen, mod at bolet fremover svarede den sædvanlige landgilde til kirken samt herligheden til Kronen.[6] 1569 erhvervede Fyns proviantmester, Palle Ulfeldt på Rugård, såvel kronens som kirkens part af tienden.[7]

Ejerforhold. 1674 fik enken efter Jørgen Schulte, Anna Margretha von Götzen til Holstenshus, skøde på Vigerslev og Veflinge kirker samt Fraugde (Åsum Hrd.), Svanninge, Vester Skerninge (*DK Svendborg* 3145) og Ulbølle (alle i Svendborg Amt) med Veflinges kirketiende, herligheden over præstegårdene og degnebolene samt kirkernes tilliggende jordegods, herlighed, indkomst og kaldsret.[8] Veflinge kirketiende udgjorde da 22 tdr. hartkorn, mens dens landgilde udgjorde 5 tdr. 3 skippund hartkorn. Kirken blev sammen med Vigerslev erhvervet 1680 af Bendix Hans von Buchwald til Langesø,[9] og den lå til denne herregård indtil overgangen til selveje 1. jan. 1915.[10]

Anneksforhold. Som nævnt ovenfor var Veflinge i senmiddelalderen et selvstændigt sogn, hvis præst blandt andet er omtalt i en kilde fra 1500.[11] Det var derfor formentlig under den økonomiske reorganisering af kirken efter reformationen, at Veflinge blev lagt som *anneks* til Vigerslev Sogn. Anneksforholdet er omtalt 1590 af biskop Jacob Madsen[12] og varede indtil 1840, da Veflinge atter blev et selvstændigt sogn. Baggrunden herfor var, at ejeren af sognets herregård, Elvedgård, historiker L. S. Vedel Simonsen, tilbød at donere 500 rdlr. til anskaffelse af en præstegård til Veflinge Kirke,

Fig. 2. Veflinge Kirke set fra luften. Foto Sylvest Jensen 1948. – *Veflinge Church seen from the air.*

mod at kapellan Ulrik Boesen blev givet præstekaldet.[13] Eftersom Vedel Simonsen besad kaldsretten til kirken, blev dette accepteret.

Vedel Simonsen har foreslået, at man 1475 planlagde at anlægge et *karteuserkloster* i sognet. Der er dog intet, der tyder på, at det blev realiseret.[14]

Møntfund. På kirkegården er ifølge Vedel Simonsen fundet adskillige mønter fra Erik af Pommerns og, formentlig, Valdemar I's tid.[15]

Kirken ligger på nordsiden af Axel Brahesvej i landsbyens nordlige udkant med marker mod nord og nordvest. Kirkegården har bevaret sine gamle skel mod alle sider bortset fra mod nord, hvor den er blevet udvidet først 1866 og siden 1949.[16] Begge udvidelser aftegner sig i de anlagte grusstier.

Hegn. Kirkegården hegnes af et lavt, græsbevokset kampestensdige. Hele kirkediget skulle 1631 opsættes fra 'ny'.[17] 1665 var store dele af muren atter i dårlig stand.[17]

Indgange. Hovedindgangen (fig. 4) er placeret i kirkegårdens sydøstlige hjørne og består af en dobbeltfløjet kørelåge flankeret af fodgængerlåger. De spinkle støbejernslåger, hvoraf to vist nok er fra 1924,[18] er hængt i firkantede piller af rødlig granit; køreportens stolper afsluttes af kugler. I det sydvestlige hjørne er etableret en smal køreport af støbejern med dobbelte låger hængt i slanke piller. Ved ligkapellet i kirkegårdens nordvestre hjørne er en køreport med dobbelte stø-

Fig. 3. Matrikelkort. 1:10.000. Målt af R. Rasmussen 1795. Tegnet af Freerk Oldenburger 2020. – *Cadastral map.*

bejernslåger hængt i firkantede granitpiller. Denne indgang må formodes etableret samtidig med ligkapellet, dvs. o. 1925. En ny †kirkeport skulle opmures 1631, da den gamle ikke længere duede.[17] 1924 blev †kirkegårdslågerne udskiftet.

Beplantning. I kirkegårdens sydvestlige og nordøstlige hjørner er der plantet kastanjer lige inden for diget, mens en varieret og tætstillet beplantning af træer og buske omkranser kirkegårdsudvidelsen fra 1949; i det nordøstlige hjørne af udvidelsen er der i nyere tid plantet lave cypresser ud mod de tilstødende marker. Foruden denne randbeplantning er to taks ved korets nordøstlige hjørne kirkegårdens eneste større træer. †*Beplantning.* 1814 ønskede kirkeejeren at lade kirkegården planere og 'forskønne', hvilket sognefolket nægtede at bidrage til med arbejdskraft, medmindre det skete på kongelig ordre.[19] Endnu 1827 var kirkegården ikke beplantet, men blev det året efter.[20] 1846 søgte kirkeejeren om tilladelse til at fjerne asketræer langs diget.[21]

Bygninger på kirkegården. Et ligkapel opført o. 1925 efter tegning af Knud Lehn Petersen og udvidet med toilet efter 1950 (fig. 5) er af pudsede mursten med blændingsgavle og rødt tegltag.[22] Det er placeret ved kirkediget, nordvest for kirken. †*Bygninger.* Et redskabsskur skulle flyttes 1924,[18] og 1935 ønskede man at etablere et nyt toilet.[18]

Fig. 5. Ligkapel, o. 1925, tegnet af Knud Lehn Petersen (s. 6119). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Mortuary chapel, c. 1925, designed by Knud Lehn Petersen.*

Fig. 4. Kirken og kirkegårdens hovedindgang (s. 6118) set fra sydøst. Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *The church and the main entrance of the churchyard seen from the south east.*

Fig. 6. Kirken set fra syd. Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *The church seen from the south.*

BYGNING

Kirken er et romansk byggeri, opført med en †apsis i øst. Bygningen er dog forandret såvel som udvidet betydeligt i senmiddelalderen og de følgende århundreder. De ældste forandringer er givetvis våbenhuset mod syd og tårnet i vest. Et langhuskor er opført i 1500-tallets første del, som afløser for det romanske kor, og ved samme lejlighed blev der indbygget hvælv i skibet. En krypt blev udført under koret i 1500-tallets anden halvdel. Senest er tårnrummet blevet indrettet til gravkapel o. 1750. Orienteringen afviger stærkt imod syd som konsekvens af kirkens placering på en stejl bakketop.

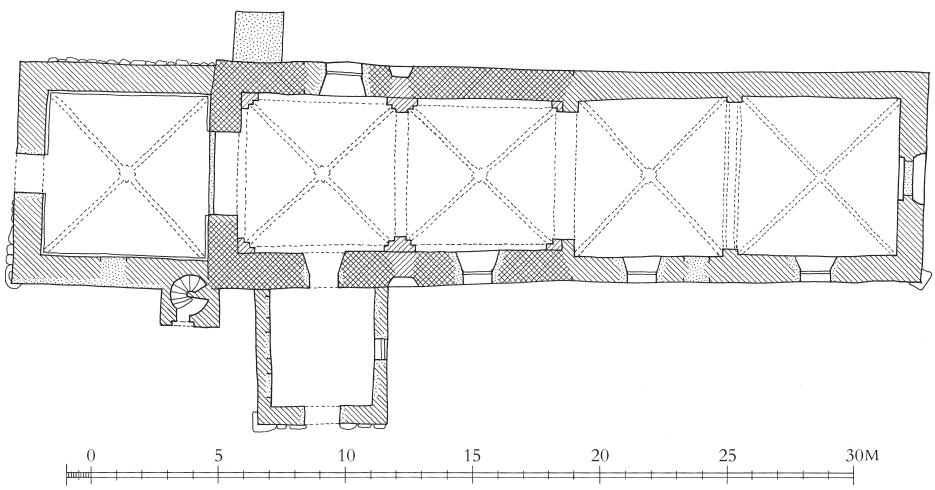

Fig. 7. Plan. 1:300. Målt af Knud Lehn Petersen 1922, suppleret og tegnet af Martin Wangsgaard Jürgensen 2020. Signaturforklaring s. 11. – *Plan. Key on p. 11.*

Kirken fremstår nu i sengotisk form, men kernen er en romansk bygning, hvoraf kun skibets langmure er bevaret. Ud fra de endnu stående dele samt genbrugte byggematerialer i de senere om- og tilbygninger lader den romanske kirke sig dog fortsat omtrent beskrive. †Koret er forsvundet, mens de bevarede dele af skibet måler ca. 14 m i længden, hvilket formentlig omtrent svarer til dets oprindelige udstrækning.

Grundplanen har med al sandsynlighed været den traditionelle, men udbygget med en †*apsis* ved korets østende (jf. ndf.).

Materiale og teknik. Hele bygningen har hvilet på en høj, profileret *dobbeltsokkel* med to forskellige udformninger (s. 5630, fig. 9-10). Rigest er den sokkel, der strækker sig under den vestre del af skibets sydmur. Her er soklens attiske profil i nedre led udformet med en konkav affasning og det øvre skifte udført med en vulst over en fals. Flere løse sokkelkvadre i langhuskorets facademure har samme vulst, hvorfor man kan formode, at koret, sandsynligvis også apsis, ligeledes har stået med denne sokkel. Den østre halvdel af skibets sydmur samt skibets nordmur har også en toleddet sokkel, her udført som to skråkanter, hvoraf det nedre synes at have tendens til krumning, men dette er ikke konsekvent udført.

Den nedre del af skibets langmure er udvendig opført i store, veltilhuggede kvadre, mens den øvre halvdel står i hele og kløvede marksten. Mod syd, siden mod landsbyen, er der anvendt flere kvadre end på nordsiden (jf. fig. 6). Endvidere bemærkes det, at nordmuren er en smule over 1 m tyk, mens sydmurens tykkelse er o. 1,5 m. I begge sider slankes murene imidlertid betydeligt opefter. Indvendig er langmurene sat helt i rå og kløvet kamp.

Det oprindelige †*kor* er, som nævnt, forsvundet i 1500-tallets første årtier, men ud fra det bevarede byggemateriale fremgår det, at dette formentlig ligeledes har været opført helt eller delvist i kvadre og rå kamp. Det samme gør sig også gældende for †*apsis,* hvis krumhuggede kvadre kan iagttages i langhuskorets facader (jf. fig. 15).

Øverst afsluttes langmurene nu af en dobbelt falsgesims udført i munkesten og udskiftede sten af nyere format. På nordsiden står den østre halvdel af langmuren dog kun med en enkelt falsgesims.

Døre. Syddøren fremstår intakt og er fortsat i brug (fig. 8). Døråbningen, der gennembryder begge sokkelled, er i facaden retkantet afsluttet og dækkes oventil af en granitbjælke. I det indre åbner døren sig med en bred smig mod skibet og afsluttes øverst med en rundbue. En sekundær træbjælke i fyr er lagt ind i åbningen, givetvis i forbindelse med det endnu eksisterende orgelpulpitur (jf. s. 6154). †Norddøren er blændet med munkesten, sikkert i løbet af senmiddelalderen, og efterfølgende er døren drastisk beskåret, da et nyt vindue blev udhugget omtrent samme sted (jf. s. 6134). Åbningen kan desuagtet fortsat anes både ude og inde.

Vinduer. Ingen af de oprindelige vinduer er nu åbne, og deres antal kan ikke længere afgøres. I begge skibets langsider, østligt for dørstederne, er

Fig. 8. Skibets syddør (s. 6121). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *South door of nave.*

Fig. 9. Toppen af blændet romansk vindue i skibets nordside (s. 6122). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Top of bricked-up Romanesque window on north side of nave.*

der et højtsiddende, rundbuet †vindue (110×100 cm), der står som niche i facaden (fig. 6). Begge vinduer, der udvendig senere er blevet udstyret med en sekundær, fremskudt sålbænk i cement, er i det indre senest blevet lukket, da skibet fik hvælv (jf. s. 6132). De med tegl blændede lysåbninger øjnes endnu inde i skibet øst for de vestligste hvælvpiller. Endvidere står nordvinduets rundbuede stik synligt over hvælvet i hvælvlommen mellem de to fag (fig. 9).Vinduerne synes en

Fig. 10. Krumme romanske vinduesdele fra nedrevet apsis (s. 6123). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Curved Romanesque window parts from demolished apse.*

Fig. 11. Runeindskrift på skibets nordvæg (s. 6123). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Runic inscription on north wall of nave.*

smule groft udført med et stik i små, uregelmæssige kvadre ikke ulig den teknik, der genfindes på portalerne i Skovby Kirke (s. 5639) og Skamby Kirke (s. 5417). Indvendig i langhuskorets nordside er der genbrugt en krum, rundbuet monolitoverligger og en sålbænk (fig. 10), der givetvis har indgået i et vindue i †apsis og fortæller, at kirkens østre bygningsafsnit ikke overraskende har været noget rigere udført end skibet.

Indre. Næsten alle detaljer er forsvundet under senere ombygninger. Ved den sydøstre hvælvpille er der indmuret en lavt siddende, flad granitkvader, der meget vel kan have indgået i et †*sidealterbord*. Ved den nordøstre hvælvpille er der uregelmæssigheder, som givetvis ligeledes stammer fra det †sidealter, der har stået her og flankeret den forsvundne †korbue.

Ingen af de oprindelige *gavltrekanter* er bevaret.

(†)*Runeindskrift*. Under en indvendig kalkning af kirken 1989 blev der påvist en ca. 18 cm høj fragmentarisk indskrift i runer, udført mellem to vandrette streger vestligt på skibets nordvæg (fig. 11).[23] Indskriften, der ikke længere kan tydes, er dog delvist læst som det latinske: »uita…« (liv…). Den er formentlig udført med en fingerspids ind i den våde, glittede romanske puds og må efter al sandsynlighed stamme fra stenkirkens opførelsestidspunkt. Teksten, der måler ca. 109 cm i længden, har fortsat længere mod øst, men er ikke bevaret her. Runernes dimensioner og placering på væggen i skibet giver dem karakter af mere end tilfældig graffiti, og det er nærliggende at se den i sammenhæng med kirkerummets indvielse, uden at dette kan dokumenteres.

Senmiddelalderlige tilføjelser og ændringer. Ændringerne udført ved kirken i løbet af senmiddelalderen, alle opført i munkesten i munkeskifte, kan ikke dateres nærmere, og den rækkefølge, de her præsenteres i, er derfor tentativ.

Et pynteligt lille *våbenhus* er opført ud for syddøren. Bygningen er overordnet velbevaret og udført uden synlig sokkel (fig. 12); sydfacaden hviler dog på en fremspringende syld af rå kampesten. Øverst afsluttes langmurene af en dobbelt falsgesims. Mod

vest står langmuren med et savskifte syv skifter under gesimsen, mens sydfacaden er udsmykket med to savskifter, der gennembrydes af døren.

Døren i syd er anbragt under et nærmest spidsbuet spejl og er sekundært udvidet, formentlig ved at fjerne åbningens fals.

Indvendig er langmurene udført med nu blændede, rundbuede †nicher eller †murblændinger (fig. 13).[24] Mod vest er der tre, mod øst kun to, idet den midterste givetvis er blevet fjernet, da man udhuggede det vindue med kurvehanksstik samme sted, der nu giver lys til rummet. Våbenhusets indre dækkes af et fladt træloft med synligt bjælkelag. Det nuværende loft ligger 2-3 skifter højere end det oprindelige, idet etageadskillelsen ses på sydmurens inderside.

Mod syd hæver den blændingsprydede gavltrekant sig med ni kamtakker fra en båndblænding i gesimshøjde. Et centralt, latinsk hammerkors udgør gavlens hovedmotiv; dette flankeres af to fladbuede blændinger og to rombeformede småblændinger. I begge de fladbuede blændinger sidder en nu blændet †glug med trappestik, der har givet lys til våbenhusets loft.

Skibets vestre †gavltrekant er tilsyneladende blevet fornyet i munkesten allerede før vesttårnet kom til (jf. ndf.) og fjernede en stor del af den fornyede gavl.

Fig. 12. Våbenhusets sydfacade (s. 6123). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *South facade of porch*.

Tårnet i vest er i tre stokværk, hvoraf klokkerne hænger i det øvre (jf. fig. 14). Det dækkes af et sadeltag med spidsgavle i øst og vest. Grundplanen er kvadratisk og østmuren bygget ind over skibet, hvorved størstedelen af skibets vestgavl er forsvundet, dog uden at fjerne skibets nordvestre hjørne. Tårnets munkestensmure er opført over en blanding af genanvendte sokkelsten fra skibets vestende samt hele og kløvede kampesten, hvoraf de sidste især træder dominant frem i facaden på nordsiden. Omtrent midt på tårnet er facaden prydet med et skifte kvadre. De to gavltrekanters bagmure er overvejende opført i hele og kløvede kampesten. Mod nord og vest er facaden pyntet med to *murblændinger*, der alle er tvillingedelt og overdækket af en fladbue, båret af en konsol (jf. fig. 14).[25] Det kan ikke udelukkes, at der har været en tilsvarende udsmykning mod syd, men i så fald er denne forsvundet i forbindelse med den omfattende skalmuring af facaden, der præger denne del af tårnet. Disse skalmuringer lader til at være udført lidt før 1870, hvor der blev ytret ønske om, at de 'røde sten', der beklædte tårnet imod syd, skulle hvidtes som resten af bygningen.[26] En *romansk gravsten* (jf. s. 6160) er indsat et stykke oppe på nordmuren.

Tårnrummet har været forbundet med kirken gennem en rundbuet arkade (jf. fig. 60), der blev blændet, da man o. 1750 indrettede et gravkapel i rummet (jf. s. 6160). I skibets vestmur står den lukkede arkade nu som vægniche. Tårnrummet blev givetvis opført med et †hvælv, hvilket fremgår af biskop Jacob Madsens beskrivelse 1590 af kirken i sin visitatsbog.[12] Det nu eksisterende hvælv er dog opført i forbindelse med gravkapellets etablering. Tårnrummet blev efter alt at dømme oplyst fra vest af et større †vindue, hvis fladbuede stik øjnes over den sekundære vest-

Fig. 13. Våbenhusets indre mod sydvest med blændede nicher (s. 6124). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Interior of porch towards the south west with bricked-up niches.*

Fig. 14. Tårnet set fra sydvest (s. 6125). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *The tower seen from the south west.*

Fig. 15. Kirken set fra nord. Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *The church seen from the north.*

dør. Samme dør har imidlertid fjernet alle andre spor efter den oprindelige lysåbning. Et nu blændet †vindue i rummets sydside kan ligeledes meget vel høre til den oprindelige indretning af tårnrummet, men skalmuringerne af tårnets sydfacade og det tykke, indvendige pudslag gør det vanskeligt at bedømme den lukkede lysning nærmere, hvorfor den også kan være en yngre tilføjelse til bygningen.

Adgangen til de øvre stokværk sker via et samtidigt trappehus, der står som en murpille på en sokkel i tegl østligst på tårnets sydside (jf. fig. 15). Trappehusets facader er fuldstændig skalmurede, og det er sandsynligt, at den murede sokkel er opstået i forbindelse med dette. Den lille halvtagsbygning afsluttes i syd med en dobbelt falsgesims. En slank, fladbuet og falset underdør giver adgang til trappeløbet, hvor trappen snor sig om en cirkulær spindel. Trappen får lys fra en stor, sekundær glug anbragt vestligt i sydmuren. De indre vægge, såvel som trapperne og det trappede loft, er fornyet i gule teglsten, der nærmer sig normalformat; et arbejde, der givetvis skal ses i sammenhæng med opførelsen af hvælvet i tårnrummet o. 1750. En delvist fornyet, fladbuet overdør giver adgang til tårnets mellemstokværk.

Det ganske lave mellemstokværk står nu uoplyst. Mod nord har et fladbuet †vindue, blændet med tegl af normalformat, givet lys til stokværket, før hvælvet blev opført, og tårnets indre fik sin nuværende disposition. Åbningen må således have siddet over tårnrummets oprindelige hvælv. Vinduet kan kun iagttages fra mellemstokværkets indre, i facaden kan der ikke aflæses nogen spor efter dette. Et nyt dæk af fyrretræ er opført hen over tårnrummets hvælv, hvis overside er tilgængelig gennem en lem i gulvet. Fra mellemstokværket leder en retkantet dør, brudt 1944, ud til

loftet over skibet.[27] En stejl, nyere trappe i fyr giver adgang til klokkestokværket.

Klokkestokværket åbner sig med to glamhuller mod syd, nord og vest. Åbningerne er alle udført fladbuede og med en fals i facaden, mens de indvendig er omsat, hvorfor den oprindelige udformning ikke kan bedømmes. Mod øst er et mindre, fladbuet glamhul anbragt over skibets tagryg, flankeret af to lidt lavere placerede, cirkulære glugger.

Mod syd og nord afsluttes murkronen af en dobbelt falsgesims, mens tårnet mod øst og vest hæver sig med blændingssmykkede gavltrekanter, kronet af 11 mere eller mindre fornyede kamtakker. Begge gavle smykkes af blændinger. Mod øst markeres gavlfoden ved et savskifte, gennembrudt af ovennævnte glamhul (jf. fig. 15). Herover er der anbragt blændinger i to etager. Nederst er der seks tvillingedelte blændinger, der er båret af en lille konsol. Alle blændingerne ud over en enkelt på gavlens nordlige del er vandret afsluttede, mens den, der skiller sig ud, er aftrappet. I den øvre del af udsmykningen sidder to tætsammenstillede, fladbuede blændinger, adskilt ved en lille konsol, centralt placeret, og flankeres af to blændinger lignende dem, der optræder i gavlens nedre del. Alle de store blændinger er omgivet af småblændinger i form af cirkelslag og korte savskifter. En fladbuet glug er anbragt i bunden af den midterste blænding i gavlens top. På den vestre gavltrekant markeres gavlfoden af et savskifte, hvorefter der er udført båndblænding (jf. fig. 14). Hovedmotivet er syv stigende højblændinger, hvis øvre afslutning dækkes af to vandrette stik, båret af en mindre konsol. Det er kun den midterste og højeste blænding, der her adskiller sig ved at være

Fig. 16-17. 16. Blændet †præstedør (s. 6129), til højre prædikestolsopgangen (s. 6151). Foto Arnold Mikkelsen 2020. 17. Den blændede †præstedør med delvist frilagt stik. Foto Einar V. Jensen 1937 i NM. – *16. Bricked-up †priest's door, on the right the pulpit stairs. 17. Bricked-up †priest's door with partly exposed arch.*

Fig. 18. Korets sydfacade med genbrugte, krumme kvadre fra en nedrevet apsis (s. 6121). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *South facade of chancel, with re-used, curved ashlars from a demolished apse.*

afsluttet med fladbuer. Som på østsiden smykkes gavlen endvidere af små cirkelslag og korte savskifter. I den midterste højblænding er der i bunden anbragt en pibeformet glug, mens der i toppen sidder en mindre, fladbuet glug.

Langhuskor. I slutningen af middelalderen er det romanske kor og apsiden blevet nedrevet og erstattet af et to fag stort langhuskor, jævnbredt med skibet, opført i munkesten lagt i munkeforbandt (jf. fig. 6). Det nye kor hviler dels på genbrugte kvadre, dels på sokkelkvadre; begge byggematerialer optræder ligeledes i rigt mål længere oppe på facademurene. En *romansk gravsten* (jf. s. 6160) indgår endvidere i nordsidens sokkel. Indvendig er der også, om end sparsomt, genbrugte materialer. Mod nord står muren udvendig med åbne stilladshuller. Øverst afsluttes langmurene med en dobbelt falsgesims, der ligner skibets, men korets er udført en smule slankere, hvorfor et tydeligt skifte kan aflæses mellem de principielt ens gesimser.

Hvert af rummets to fag oplyses af et højt, fladbuet og falset vindue i syd, der begge må være samtidige med koret. Vinduerne er sekundært udvidet i den indre smig, men må ellers betragtes som velbevarede. I øst har der også været et stort †vindue; dette står nu som blænding både ude og inde. Den anseelige, fladbuede lysåbning er i facaden, som noget usædvanligt, udført med krummurede vanger, en såkaldt hulkel, mens det indvendig har stået med en fals (jf. fig. 19).[28] Vinduet er lukket med teglsten, der ligner et moderne format.

Ligeledes usædvanlig er en rundbuet, falset åbning østligst i sydfacaden af korets vestre fag, der må være en †*præstedør*. Den blændede dør, lukket med små teglsten og kløvet kamp, har således forbundet koret med kirkegården (fig. 16-17). Døren var formentlig fortsat i funktion 1590, hvor biskop Jacob Madsen besigtigede kirken og indtegnede den på sin skitse af kirken (jf. fig. 65). En tilsvarende dør træffes også i Vigerslev Kirke (s. 6183).

Langhuskorets indre dækkes af to indbyggede krydshvælv, der er adskilt af en spids gjordbue (jf. fig. 31). I det vestre hvælv mødes ribberne øverst i en kvadratisk slutsten, præcis som i skibets hvælv.

Over hvælvene er der udført to murede forstærkninger på østgavlens inderside i forbandt med gavlen, begge halvanden sten bred og dyb, der har strakt sig helt op til gavlspidsen, og her sikkert har dannet en bred †kamtak, en såkaldt *klokkekam* med en †messeklokke (fig. 20). Da gavlspidsen er blevet delvist fornyet, er den øvre afslutning af forstærkningerne forsvundet. Biskop Jacob Madsen omtaler 1590 en †klokke over koret, men har ikke indtegnet hverken klokkehus eller et spir på sin skitse af kirkebygningen (jf. fig. 65).[12] Lignende anbringelser af messeklokker

Fig. 19. Korets østgavl (s. 6129) med romansk gravsten nr. 1 (s. 6160). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *East gable of the chancel with Romanesque tombstone no. 1.*

Fig. 20. Korgavlens inderside med forstærkninger til nedrevet tagrytter (s. 6130). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Inside of chancel gable with reinforcements of demolished ridge turret*.

kendes andre steder fra eksempelvis Hårslev Kirke (s. 6009); i Tveje Merløse Kirke fandtes frem til restaureringen 1893-95 en lille †klokkekam over skibets østgavl (*DK Holbæk* 2970).

Mod øst hæver langhuskoret sig med en blændingsprydet gavltrekant forsynet med 17 små kamtakker, hvoraf de øverste synes helt eller delvist fornyede i teglsten af normalformat (jf. fig. 19-20). Blændingsdekorationen er delt i to ved en vandret båndblænding. I den nedre del står fem svagt stigende, spidsbuede blændinger, der yderst i hver side flankeres af en rombeformet småblænding. I øvre del er der tre blændinger, den midterste og højeste med fladbuet stik, mens denne

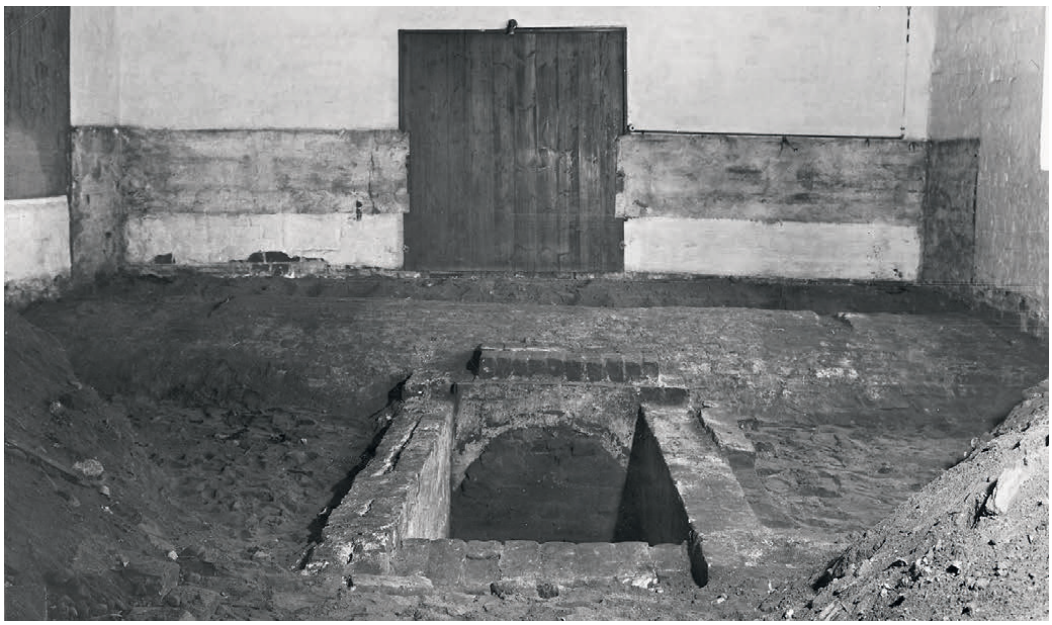

Fig. 21. Udgravning af trappen til gravkrypten i koret (s. 6133). Foto af Einar V. Jensen 1937 i NM. – *Excavation of the stairs leading to the burial crypt in the chancel.*

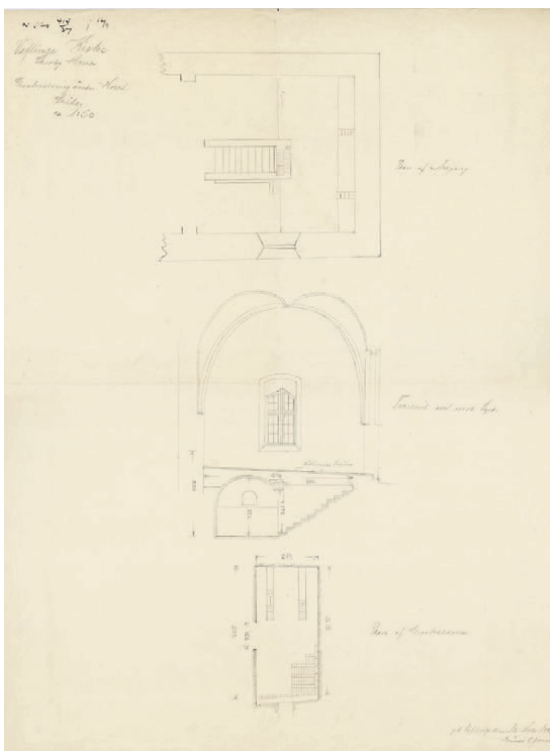

Fig. 22. Planer og snit af Axel Brahes gravkrypt (s. 6133). 1:300. Tegning af Einar V. Jensen 1937. I NM. – *Plans and cross-section of Axel Brahe's burial crypt.*

omgives af to afsluttet øverst med uregelmæssigt udførte spærstik. Blændingerne flankeres i begge sider af en småblænding udformet som ligearmet kors. En nu blændet, fladbuet †glug sidder i toppen af den midterste blænding. Gavlspidsens øverste del er, som nævnt, fornyet i tegl af et nyere format, hvilket meget vel kunne være tidspunktet, hvor korets †klokkekam forsvandt (jf. s. 6130).

Et falset, fladbuet *vindue* blev brudt i skibets første fags søndre side (jf. fig. 6). Arbejdet stammer givetvis fra samme tid som langhuskoret, idet lysåbningen er svarende til korets, og vinduets placering er blevet afstemt efter de hvælv, der ligeledes på dette tidspunkt blev indbygget i skibet.

Skibets hvælv udgør to fag, der hviler på spidse gjord- og skjoldbuer samt falsede piller (jf. fig. 31). Takket være det forhold, at langmurene indsnævres i tykkelsen opefter, er skjoldbuerne en halv sten dybe nederst og to sten dybe i toppen. Dette er tydeligst i nordsiden og skyldes, at nordmuren hælder stærkt udad. Mødet mellem buerne og hvælvkappen er i begge fag udstyret med et let pyntefremspring. Ribberne, der øverst samles i en lille, kvadratisk slutsten, er i sammenstødet med pillen blevet tilspidset en smule. De to

fag lader til at være indsat i forlængelse af langhuskorets opførelse og har store ligheder med udformningen af korets andet fag.

Eftermiddelalderlige reparationer og ændringer. Kirken har gennemgået en række forandringer efter middelalderen, der især har påvirket tårnrummet.

En *gravkrypt* (fig. 21-23 og 61) under korets østre fag, orienteret nord/syd i langhusets fulde bredde, og muret i munkesten lagt i et uregelmæssigt forbandt, er opført i løbet af 1500-tallets anden halvdel, sandsynligvis i forbindelse med Palle Christophersen Ulfeldts død 1571 (jf. s. 6156 og 6164). En munkestenstrappe, hvis trappeløb er overdækket af et tøndehvælv, har givet adgang til krypten fra koret. †Nedgangen er nu lukket med et betondæk udført 1937. En fladbuet lysskakt, der gennembryder korets sokkel imod syd, giver lys til kryptens indre og tjener nu som adgangsvej til rummet (jf. fig. 18).

Tårnrummets ombygning. O. 1750 blev tårnrummet udskilt fra kirkerummet og omdannet til gravkapel (jf. s. 6160). I forbindelse med dette blev der brudt en høj, fladbuet åbning i tårnets vestmur. I åbningens nedre del indsatte man en dobbeltdør, mens der over døren blev udført et vindue, som forsat står med sin træramme (jf. fig. 14). I det pudsede indre blev den gamle tårnbue blændet (jf. s. 6125), mens der nederst langs væggene blev udført et muret postament, der dog ikke blev ført ind foran den blændede tårnbue. Det høje rum blev øverst afsluttet af et nyt hvælv, der hviler i de ældre forlæg i væggene som erstatning for det allerede eksisterende (jf. s. 6125). Hvælvkappernes møde med murfladerne er markeret med en ganske svagt fremspringende skjoldbue, mens ribberne udspringer af konsollignende vederlag. Øverst samles hvælvribberne i en kvadratisk slutsten. I forbindelse med tårn-

Fig. 23. Axel Brahes gravkrypt under koret, 1500-tallets anden halvdel (s. 6133). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Axel Brahe's crypt beneath the chancel, second half of 1500s.*

Fig. 24. Bærebjælke i klokkestolen med indskrift: »1744« (s. 6134). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Bearing beam in bell frame inscribed "1744".*

rummets omdannelse blev der formentlig også udført ændringer i trappehuset (jf. s. 6127) og i tårnets mellemstokværk (jf. s. 6127).

En kraftig, treleddet *murpille* afdækket med vingetegl er opført på nordsiden ved skibets vestende, givetvis for at modvirke trykket fra tårnet (jf. fig. 15). Pillen lader sig ikke umiddelbart datere. Den er tilsyneladende bygget i tegl af normalformat og stammer nok fra en af de mange istandsættelser, kirken gennemgik i løbet af 1800-tallet (se ndf.).

Kirken har løbende gennemgået renoveringer. 1665 blev bygningen beskrevet som 'brøstfældig', og en stor del af tårnet skulle være faldet ned.[29] 1721 bliver det meddelt, at kirken den forgangne sommer var blevet fuldstændig istandsat, hvorfor den også o. 1750 meldes i god stand på mur og tag.[30] I løbet af 1800-tallets første halvdel undergik bygningen flere renoveringer; først 1821[19] og allerede igen 1836, hvor det specifikt omtales, at der var tale om murreparationer uden at angive hvor på bygningen.[31] 1840 blev det igen beskrevet, at kirken trængte til reparationer på murværket, som dog var blevet påbegyndt dette år.[31] Endelig meddeles det 1852, at endnu en reparation af kirken var fuldført, før man 1883 beskrev, at den vestlige del af kirkens øvre nordmur var blevet nedtaget og genopført under hensyntagen til 'kampesten der på behørig måde indbindes i det gamle murværk'.[31]

Senest er kirkens murværk og tagstol istandsat af arkitekt Ebbe Lehn Petersen (Odense), der 1990 gennemførte en gennemgribende renovering af bygningen både inde og ude.[32]

Gulve. Det østre fag i langhuskorets gulv, fra 1937, hæver sig med tre trin over resten af kirken og dækkes af røde teglsten lagt i kvadratisk mønster. I skibet og våbenhuset ligger der gule teglsten ligeledes lagt i kvadratisk mønster, mens der ligger et betongulv i tårnrummet og munkesten på gulvet i krypten.

†*Gulve.* Den ældste efterretning om gulvene stammer fra 1882, hvor det blev oplyst, at gulvet i koret var sunket sammen og måtte omlægges.[33] 1946 var der så store revner i skibets og våbenhusets teglstensgulve, at de måtte fornyes og forbedres med 'hvidt cement.'[18]

Vinduer. Vinduerne i kor og skib står alle med hvidmalede trærammer (jf. fig. 6). Det samme gør sig gældende for vinduet i våbenhusets østside. Den ældste oplysning om vinduernes fornyelse og udformning stammer fra 1844, hvor de blev beskrevet som 'nye og smukke', hvorfor de tidligst kan være blevet fornyet 1840, hvor en påtænkt udskiftning af vinduerne omtales.[31]

Tagværker. Kirkens ældre tagværker er alle udskiftet med nyere tagstole i fyr. Enkelte spærdele er genanvendt, men ikke i et sådant omfang, at man kan bedømme de tidligere tagværkers alder og præcise udseende på den baggrund.

Klokkestol. To klokkestole på hver ét fag er opstillet i henholdsvis syd- og nordsiden af tårnets klokkestokværk. Stolene er udført i fyrretræ, og

den søndre (hvori klokke nr. 1 hænger, jf. s. 6155) synes at være dateret ved indskriften »anno 1744« i en af slyngebommens bærebjælker (fig. 24).

Tagbeklædning. Alle kirkens tage er dækket af røde vingetegl oplagt 1986.[34] Teglløsningen kan følges tilbage til 1590, hvor biskop Jacob Madsen beskrev, at hele kirken stod tækket med tegl.[12] 1631 manglede der navnlig tagsten på våbenhuset, men også stedvis på den øvrige kirke samt på kirkegårdsportalen (jf. s. 6118).[17] 1862 blev det besluttet, at der skulle lægges enkelte glastagsten på langhusets tagflade eller etableres små tagvinduer.[26] Ingen af delene findes længere i dag.

Opvarmning. Kirken opvarmes nu med naturgasanlæg etableret 1985.[35] Den tidligste oplysning om opvarmning stammer fra 1883, hvor det blev fortalt, at der skulle opstilles en †kakkelovn 'i det andet hvælvingsfag regnet fra øst op imod den vestre pille'.[33] 1916 ønskede man en ny †kakkelovn indkøbt til kirken uden angivelse af, hvor den skulle opstilles.[10] Denne fungerede frem til 1927, hvor man udskiftede ovnen med et †lavtryksdampanlæg, der opvarmede kirken frem til 1964, hvor et †oliefyr blev installeret.[36] Dette var i brug indtil det nuværende varmeanlæg blev etableret.

Kirken er hvidkalket både ude og inde. De indmurede romanske gravsten står dog, som de eneste, blanke. I det indre er våbenhusets træloft malet i en lys grå farve, resten af træværket er, som murværket, hvidt.

En bred pikstensbelægning, fornyet 1986, løber hele vejen rundt om kirken i tagdryppet.[35] Mod nord går denne belægning over i græsplæne, mens pikstenene på bygningens øvrige sider afløses af perlegrus. Pikstenene synes at kunne føres tilbage til 1883, hvor det besluttes at lægge sten omkring kirken.[26] 1885 blev der etableret en †brolægning foran våbenhuset, der skulle ligne den, som var omkring de øvrige bygningsdele.[33]

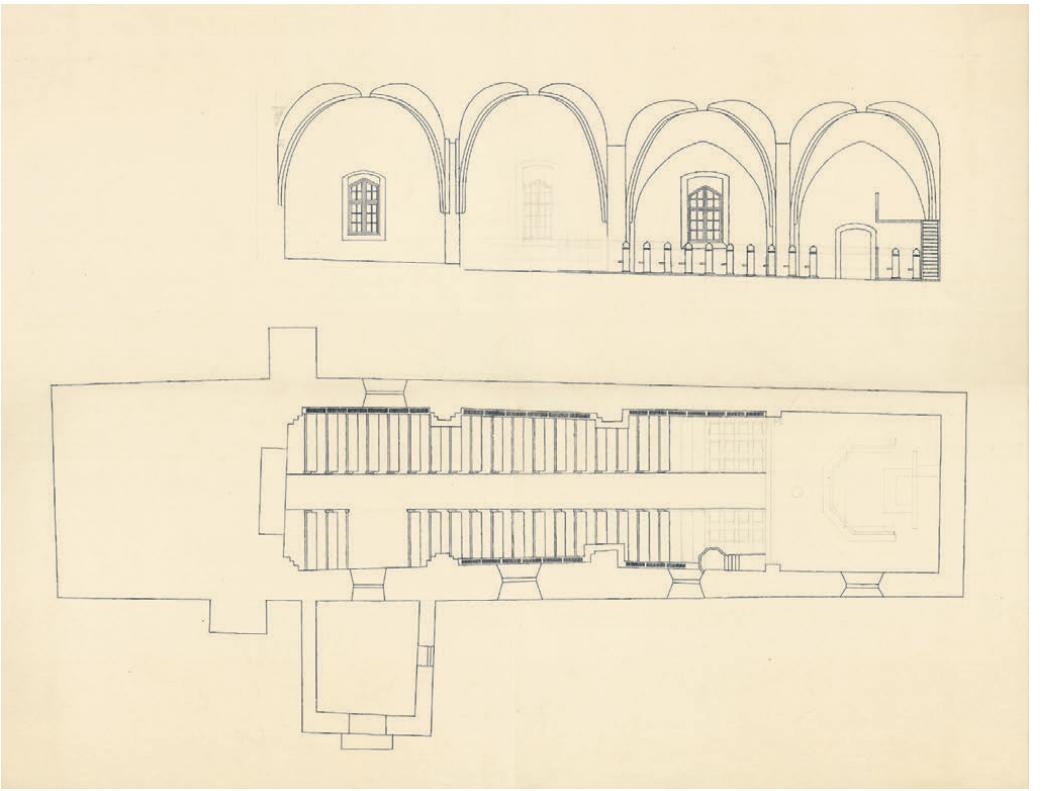

Fig. 25. Længdesnit set mod syd og plan. 1: 300. Målt og tegnet af E. Mindedal Rasmussen 1937. I NM. – *Longitudinal section looking south and plan*.

Fig. 26-27. Indvielseskors. 26. Romansk, på skibets nordvæg (s. 6136). 27. Sengotisk, på korets nordvæg (s. 6136). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Consecration crosses. 26. Romanesque, on north wall of nave. 27. Late Gothic, on north wall of chancel.*

KALKMALERIER

I forbindelse med en indvendig kalkning af kirken 1989 blev der påvist kalkmalerier i både kor og skib i form af romanske og gotiske indvielseskors samt en efterreformatorisk våbenfrise fra 1500-tallets anden halvdel; alle udsmykningerne er efterfølgende blev bevaret synlige.[23] 2009 gennemførtes en istandsættelse af malerierne.[37]

1) (Fig. 26), *romanske indvielseskors*. På nordvæggen i skibets første og andet fag, hvilket vil sige den romanske del af bygningen, er der tre ens romanske indvielseskors (diameter ca. 34 cm). De to i første fag er bedst bevaret og fremstår begge som et hvidt hjulkors med afrundede, bladlignende korsarme på rød baggrund. Yderligere omgiver en smal ring i samme røde farve hjulkorset. Det sidste (†)indvielseskors, i andet fag, er nu næsten helt dækket af den yngre hvælvpille, men er af samme type som de to andre. Korsene er tilsyneladende malet på den første romanske puds, og det er tænkeligt, at de kan føres tilbage til stenkirkens første indvielse.

2) (Fig. 27), *sengotiske indvielseskors*. På nordvæggen i korets to fag, den sengotiske østforlængelse, er der malet et indvielseskors midt på væggen (diameter ca. 41 cm). De to ens kors er begge udført som et hvidt hjulkors med korsarme, der afsluttes kantet på okkerrød baggrund. Begge kors er malet, efter der har været afsat et cirkelslag med en passer. De to kors markerer uden tvivl genindvielsen af kirken, efter langhuset var blevet opført.

3) (Fig. 28-29), *våbenfrise*. På korets nordvæg er der bevaret en fragmentarisk frise (ca. 40 cm høj) af fire våbenskjolde kronet af hjelmklæderanker i sort, grå og okkerrød. En ligeledes fragmentarisk indskrift i sorte versaler ledsager frisen. Under de første to skjolde læses nu kun: »…erdie och mørne [fædrene og mødrene]«, mens der under de to sidste læses: »…de[38] palle ulferdie och mørne [Palle Ulfeldt fædrene og mødrene]«. Tolkningen af de lettere ubehjælpeligt udførte ord er ikke entydig,[39] men det drejer sig utvivlsomt om de fædrene og mødrene våbener for lensmand Palle Christophersen Ulfeldt til Rugård, død 1571, og dennes hustru Margrethe Beck, hvilket bekræftes af den uskolet udførte heraldik. Fra vest ses således slægten Ulfeldts våben, dernæst slægten Daas våben; knyttet til Palle Ulfeldt. De to næste skjolde viser slægten Becks våben og endelig, længst mod øst, slægten Ravensbergs våben, der begge knyttes til Margrethe Beck. Konservator Mogens Larsen påviste ældre kalklag under frisen, som derfor entydigt er kommet til efter reformationen, formentlig senest i forbindelse med Palle Christophersen Ulfeldts død, hvilket våbenerne naturligvis også bekræfter.

Fig. 28. Våbenfrise, o. 1571, på korets nordvæg (s. 6136). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Armorial frieze, c. 1571, on north wall of chancel.*

Fig. 29. Skjoldefrisen (s. 6136), o. 1571, før restaureringen. Foto Bevaringsafdelingen på NM 1989. – *Armorial frieze, c. 1571, before restoration*

Fig. 30. Indre set mod øst i det tidlige 1900-tal. Foto i NM. – *Interior in the early 1900s, looking east*

INVENTAR

Kirkens eneste bevarede, middelalderlige inventargenstand er det sengotiske korbuekrucifiks. Dåbsfadet er et typisk Nürnbergfad fra 1500-tallet med Bebudelsesscene, men er givetvis først anskaffet i 1600- eller 1700-tallet. Prædikestolen blev skænket 1572 af Otte Brahe og Beate Bille til Elvedgård og alterstagerne o. 1580 af sønnen Axel Brahe og hustru Mette Gøye. Desuden er altertavlen skænket af Corfitz Ulfeldt til Bavelse og Elisabeth Brockenhuus på et tidspunkt efter deres ægteskab 1596, men sandsynligvis før Ulfeldt 1603 indgik i et nyt ægteskab. Tavlen hører til en stor gruppe af billedskærerarbejder, der primært kendes fra Båg Herred syd for Veflinge. Alterbordets paneler er samtidige, o. 1600.

Alterkalken fra 1661 er udført af guldsmed Simon Matthiesen, Odense, og skænket af lensmand på Rugård, Jørgen Kaas og Margrethe Cathrine von Buchwald, som en del af et altersæt, hvis disk nu er gået tabt. Pengeblokken er sandsynligvis fra 1700-tallet,

De to klokker er støbt henholdsvis 1801 af P. Petersen, København, og 1847 af M. P. Allerup, Odense, og døbefont nr. 1 kom formentlig til under kirkens hovedistandsættelse 1822. Oblatæsken af tin er anskaffet i midten af 1800-tallet, på et tidspunkt hvor kirkens ældre ⋆oblatæske, fra det tidligste 1700-tal, var taget i brug i Vigerslev (s. 6197). Disken blev leveret 1867 af guldsmed Niels Christopher Clausen, Odense. Salmenummertavlerne er fra tiden o. 1870 og af en type, der kendes fra mange af egnens kirker. Altermaleriet er malet af professor Anton Dorph 1871 som en replik af hans maleri til Ringsebølle Kirke.

Kirkeskibet »Bed og Arbejd« er fra 1911, stolestaderne blev indrettet o. 1923 og er sandsynligvis tegnet af Knud Lehn Petersen, døbefont nr. 2 er anskaffet 1930, og formentlig er dåbskanden samtidig. Den nybarokke alterskranke af smedejern er udført 1950 af kunstsmed Hans Rasmussen. Den seneste, større anskaffelse er tårnuret fra 1986 med urskive tegnet af Jette Jærndal fra den lokale tegnestue, Gravergaardens Arkitektkontor.

Inventaret er *farvesat* 1937 og afstemt efter prædikestolens renæssancebemaling. Altertavlen står tilsvarende i en bemaling fra hovedistandsættelsen 1937, der tager udgangspunkt i dens oprindelige farvelag.

Indretning og istandsættelser. Det middelalderlige kirkerum kendes kun fra korbuekrucifikset samt fra biskop Jacob Madsens omtale 1590 af en †skabsaltertavle med Korsfæstelsesscene, en formentlig romansk †døbefont,

Fig. 31. Indre set mod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Interior, looking east.*

som da stod i koret, og en †messeklokke, der utvivlsomt har hængt i klokkekammen over korhvælvingen. Jacob Madsen giver også enkelte informationer om den efterreformatoriske indretning af kirken, idet han beretter, at Axel Brahe og Kirsten Hardenberg til Elvedgård havde herskabsstole forrest i stolerækkerne, endda foran den stol, kongens lensmand på Rugård benyttede. Endvidere nævner han gode †skrifte- og degnestole. Sidstnævnte blev udskiftet 1631, mens stolestaderne må være fornyet o. 1636 (†stolestader nr. 2). Ved 1600-tallets midte blev den gamle, 'lille og dårlige' †klokke erstattet af to nye †klokker, en støbt af Matthias Benninck 1651 og en skænket 1653 af Niels Lycke og Magdalene Gyldenstierne til Elvedgård. På denne tid stod prædikestol og altertavle i de brogede bemalinger, der 1937 dannede grundlag for de to inventargenstandes nuværende bemaling. 1720 blev kirken 'komplet istandsat',[17] og altertavlens farvesætning blev justeret af Iver Pedersen, mens prædikestolen enten samtidig eller kort efter blev malet i en rødbrun farve af sønnen Peder Iversen. 1822 var kirken atter under reparation, og hele inventaret synes at være blevet malet, men muligvis blot som en opfriskning af de eksisterende farver.[19] 1823 indrettedes nye †stolestader. Det var formentlig 1852, da alt træværk i kirken blev malet,[31] at altertavlen og prædikestolen fik en sortgrå skyggefarve med forgyldninger. †Stolestaderne blev egetræsådrede 1884, og måske var det også tilfældet for prædikestolen, mens altertavlen først fik sin egetræsådring i det tidlige 1900-tal; i øvrigt på et tidspunkt, hvor prædikestolen blev påført en brunlig, lakeret skyggefarve. Seneste hovedistandsættelse blev gennemført 1937.

Alterbordet, o. 1600 og suppleret i nyere tid,[40] er udført af eg. Det gamle frontpanel måler 172×112 cm og omfatter tre fyldinger, mens de 94 cm brede sidepaneler hver har to fyldinger. Alterbordet blev flyttet frem 1863, da der blev indrettet et aflukke til præsten bag altertavlen.[41] Ved hovedistandsættelsen 1937 blev bordet udbygget med smalle sidefag bagtil, hvorpå den store altertavle hviler. Den gamle alterbordsforside har formentlig altid stået i blank eg.

†*Alterklæder.* 1-2) Nævnt 1631, da de gamle alterklæder skulle fornyes.[17] 3) Anskaffet kort efter 1665, da kirkeinspektionen fandt, at det manglede.[17] 4) 1884, af rødt silkefløjl eller -plys med

Fig. 32. Altertavlens andet stokværk, 1593/1600 (s. 6140). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Top space of altarpiece, 1593/1600.*

kors og en smal bort af guldbrokade.[33] Klædet blev fjernet fra alterbordet ved hovedistandsættelsen 1937.[42]

Altertavle (fig. 32-36), 1596/1603, skænket af Corfitz Ulfeldt til Bavelse og hustru Elisabeth Brockenhuus. En arkitektonisk opbygget skriftaltertavle i tre stokværk med postament og topgavl.

Postamentet har glat felt mellem tilsvarende, tilbagetrukne sidefelter. De tre felter indrammes af karnissvungne fremspring med rosetter i højt relief, der tjener som baser for storstykkets søjler (fig. 35). Storstykket omfatter et tilbagetrukket storfelt og to smallere sidefelter med arkader. Alle tre felter indrammes af halvsøjler med beslagværksprydbælter og korintiske kapitæler. Storstykket afsluttes af storvinger med ørnehoved og -ben og prydes af grotesker samt løve- og diademhoveder omkring en cirkulær rulleværkskartouche, hvori ses våbenskjolde for Corfitz Ulfeldt (nord) og Elisabeth Brockenhuus (syd). På overkanten af hver vinge hviler en ørn med udbredte vinger. Storstykkets gesims er fremskudt over storfeltet og bæres af to frisøjler af samme udformning som de førnævnte halvsøjler, sådan at der er etableret et kassetteret loft over altermaleriet. I kassetterne er der udskårne beslagværksornamenter, og på rammeværket er monteret nogle særegne, høje rosetter. Selve gesimsen har glat frise indrammet af retkantede fremspring med diademhoveder. På de to gesimsfremspring er små frifigurer af Markus' og Lukas' evangelistsymboler, løven (nord) og oksen. (syd).

Tavlens andet stokværk (fig. 32) omfatter et felt med to koblede arkader indrammet af hermer; en mandlig og en kvindelig. Topvingerne er udformet med samme dekorative elementer som storvingerne, bortset fra våbenskjoldene. De flankeres af to svejfede kartoucher med arkader med fremstillinger af dels Moses (med indskriften »Mose prophaete«), dels Johannes Døberen (med »Iohannes døbere«); yderst er prydspir.

Fig. 33. Altertavle, skænket af Corfitz Ulfeldt til Bavelse og Elisabeth Brockenhuus 1596/1603 (s. 6140). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Altarpiece donated by Corfitz Ulfeldt of Bavelse and Elisabeth Brockenhuus, 1596/1603.*

Det diminutive tredje stokværk omfatter et felt med oval rulleværkskartouche, flankerende halspilastre med småspir og diminutive kvartvinger (jf. fig. 33). Foran sidstnævnte er Mattæus' og Johannes' evangelistsymboler stillet, englen (nord) og ørnen (syd); førstnævnte manglede 1937 og er udført fra ny. Altertavlen krones af en trekantgavl, hvori er en fremspringende bustefigur af Kristus som Verdensfrelser.

Tavlen står i en broget bemaling af vinrødt, okker, grønt, guld og sølv med udbredt brug af marmorering, der er udført af konservator Einar V. Jensen under restaureringen 1937 og baseret på tavlens ældste stafferinger, dels den oprindelige

Fig. 34. Altertavlens storvinge med Ulfeldtvåbenet (s. 6140). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Large wing of altarpiece with Ulfeldt arms.*

renæssancestaffering, dels en rødbrun marmorering fra 1720, udført af Iver Pedersen (jf, ndf.).[43]

Overalt på tavlen er der indskrifter i forgyldt fraktur. I storstykkets sidefelter er citeret Fadervor (nord) og Trosbekendelsen (syd), På postamentet læses i det midterste felt Joh. 3,16 (»Saa ellske Gud Verden, at hand gav sin eenbaarne Søn…«), i sidefeltet mod nord Joh. 16,23 (»Sandelig sandelig siger ieg eder…«) og i sidefeltet mod syd Rom. 10,10 (»Troe mand af hiertet…«). På frisen er i midten citeret Joh. 5,28-29 (»Den time skal Komme paa huilcken alle de som ere i Gravene…«) og i sidefelterne Rom. 10,4 (»Christus er Lovens ende«) samt 1 Joh. 1,7 (»Christus Guds Søns Blod Gjør os Reen…«). I andet stokværks arkader er citeret de ti bud, og på frisen med versaler: »Soli Deo Gloria« (Gud alene æren). I tredje stokværk citeres Joh. 1,29 (»Se det Guds Lam som bærer Verdens Synd«). Endelig er der malet et Jesusmonogram på gesimsen under trekantgavlen.

En sekundær indskrift på postamentets sydside anfører med versaler, at: »Aar 1937 istandsattes altertavle, prædikestol og krusifix under Nationalmuseet ved Einar V Iensen.«, mens der på frisen ovenover står »Iffuer Pedersen Mahler fra Faaborig 1720« (fig. 36).

Storstykkets citater præsenterer centrale dele af den lutherske lære, mens postamentets er knyttet til gennemførelsen af Nadversakramentet. De øvre dele af tavlen etablerer et Lov og Nådetema, der udtrykkes dels i storfrisens sidefelter, dels i de to arkader med Moses og Johannes som

Fig. 35. Altertavlens karnisformede postamentfremspring (s. 6140). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Cornice-shaped pedestal projection of altarpiece.*

Fig. 36. Iver Pedersens malerindskrift fra 1720 på altertavlen (s. 6142). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Iver Pedersen's painter's inscription from 1720 on altarpiece.*

repræsentanter for Det Gamle og Det Ny Testamente, dels i andet stokværk, hvor de ti bud er indrammet af evangelistsymbolerne. I det lys kan citatet af Joh. 1,29 i topfeltet (»Se det Guds Lam som bærer Verdens Synd«) opfattes som en italesættelse af Kristus som Lovens afløser.

Ændringer og istandsættelser. Forud for Einar V. Jensens istandsættelse 1937 blev de ældre bemalinger undersøgt ved afdækning af et af postamentfelterne. I alt blev fem farvelag konstateret. Det ældste var en renæssancestaffering på kridtgrund med indskrifter i guldfraktur på sort bund. Herover lå en bemaling med gulmalet frakturindskrift, mens selve postamentfeltet tilsyneladende ikke var blevet malet. Siden blev postamentet malet violet og indskrifterne atter optrukket, også denne gang med gul fraktur på sort bund. Dette farvelag kan stamme fra 1720, da Iver Pedersen malede altertavlen (se indskrift ovenfor). Ved istandsættelsen af kirken 1822 blev tavlen formentlig nymalet, men allerede 1851 fik den sammen med det øvrige inventar en grå 'skyggefarve', der 1898 blev omtalt som »en styg sortgraa Maling«.[40] Herefter stod altertavlen med egetræsådret rammeværk, lyse søjler og versalindskrifter i storstykkets sidefelter: Rom. 4,25 (»Christus/ døde/ for/ vore synders/ skyld« og »Christus/ opstod/ til vor retfærdig-/ gørelse«). På postamentet var citeret 1 Kor. 15,57 (»Gud være tak som giver/ os seier ved vor herre Jesum Christum«), på frisen læstes 2 Tim. 2,8 (»Kom Jesum Christum ihu som er opreist fra de døde«), og i topfeltet Joh. 20,19 (»Fred være med eder«).[44] Altertavlen har senest gennemgået en mindre istandsættelse 1990.[45]

Altermaleriet (jf. fig. 33) fra 1871 forestiller Opstandelsen og er malet af Anton Dorph i olie på lærred, 127×110 cm, signeret »A. Dorph. 1871.«. Kristus er skildret viklet i et skinnende hvidt klæde, imens han træder ud af det mørke gravkammer og vender både blikket og hænderne mod himmelen. Ved gravdørens sider ses de våben og klæder, soldaterne har efterladt – og ødelagt – da de i al hast flygtede fra stedet. Billedet er en egenhændig replik af Ringsebølle Kirkes altermaleri fra 1870 (*DK Maribo* 665), en praksis, der er typisk for Dorph, der søgte at imødegå tidens mange anskaffelser af malede kopier ved at tilbyde lidt billigere replikker af sine egne værker som et alternativ til en dyrere, original komposition.[46] Af den grund kendes mange af Dorphs altertavler i talrige versioner; således kendes Opstandelsen i

syv udgaver fra årene 1870-93.[47] Kompositionelt minder maleriet meget om Carl Blochs berømte Opstandelsesmaleri til Frederiksborg Slots Bedestol (1873) og siden til Skt. Jakobs Kirke på Østerbro (1877).[48] Dorphs værk er altså ældst, men dels var de to kunstnere nære venner, kolleger på Kunstakademiet og havde atelier i samme bygning i Bredgade 33, dels vides Bloch at have arbejdet på Bedestolen allerede fra 1867. I det lys er det meningsfuldt at opfatte de to kunstneres beslægtede kompositioner som frugten af deres fælles arbejde og indbyrdes påvirkning af hinanden.

(†)*Altermaleri,* nævnt 1862 som et maleri af Opstandelsen.[39] Maleriet er stadig i altertavlen, men har siden 1871 været dækket af Dorphs billede (jf. ovf.).

Altertavlen hører typemæssigt til en stor gruppe, der har sin primære udbredelse i Båg Herred lige syd for Veflinge og siden ses i Sønderjylland o. 1610-20.[49] Selvom alle træk ikke går igen i alle altertavler, er gruppens væsentligste kendetegn, at storstykkets felter som oftest er tilbagetrukket i tavlen og storfeltet sat under fladt loft. Sidefelterne er almindeligvis udført som konsolbårne arkader med beslagværk i sviklerne, de glatte søjler har korintiske kapitæler samt prydbælter med beslagværk, og postamentfremspringene har karnisform (fig. 35). Endvidere er det faste træk, at frisefremspringene prydes af diademhoveder, og at topfeltet indrammes af hermer, der er nøgne fra livet og op.

Inden for denne gruppe er Veflingetavlen så nært beslægtet med dem i Gamtofte, Ørsted og Sønderby (Båg Hrd.), at de må tilskrives samme billedskærerværksted. Den tydeligste indikation heraf er idiosynkratiske detaljer som de høje rosetter (jf. fig. 35), der både er monteret under storstykkets loft og pryder postamentfremspringene,[50] samt de rundbuede arkadekartoucher, der flankerer topstykket. Sidstnævntes udformning er ydermere beslægtet med en gruppe af vestfynske prædikestole, der ligesom altertavlerne især er udbredt i Båg Herred og navngivet efter det ældste eksemplar: prædikestolen i Gamtofte Kirke fra 1597.[51] De fleste af kirkerne med altertavle af samme type som Veflinges har også prædikestol af 'Gamtoftetype', og meget tyder på, at de i flere tilfælde er udført af samme værksted; et værksted, der derved har spillet en betydelig rolle i den efterreformatoriske nyindretning af de vestfynske kirker o. 1600.[52]

Veflingetavlen er traditionelt blevet dateret til tiden mellem 1605, hvor Corfitz Ulfeldt blev lensmand på Rugård, og hans død i 1614.[53] Dette er forståeligt, eftersom Ulfeldt ingen indlysende tilknytning havde til Veflinge før 1605, men dateringen modsiges af Elisabeth Brockenhuus' våben på den søndre vinge. Alt andet lige godtgør dette våben, at altertavlen må være skænket, efter parret indgik ægteskab 1596, men før Corfitz Ulfeldt 1603 ægtede sin anden hustru, Regitze Parsberg. Måske kan dateringen endda præciseres yderligere, eftersom biskop Jacob Madsen ikke omtaler en ny altertavle under sin visitats 1600.[12] At altertavlen hører til tiden omkring århundredskiftet, understøttes under alle omstændigheder af dens stiltræk og af værkstedsfællesskabet med Gamtoftetavlen (nævnt 1596) og Ørstedtavlen, der senest kan være udført 1608.[54]

†*Altertavle,* en senmiddelalderlig skabsaltertavle, der er nævnt 1590 af biskop Jacob Madsen.[12] Biskoppen berettede, at den forestillede Korsfæstelsen med Jesus mellem røverne, og at der på fløjene var fremstillinger af Jesu Dåb, 'Sjælekampen' (dvs. Bønnen i Getsemane Have), Gravlæggelsen og Opstandelsen. Biskoppen anfører ikke, om der var tale om malede eller skårne fremstillinger, blot at altertavlen stod nymalet.

Alterkalke. 1) (Jf. fig. 37), 1661, udført af Simon Matthiesen og skænket af lensmand på Rugård Jørgen Kaas og hustru Margrethe Cathrine von Buchwald. 22 cm høj, med sekstunget fod, hvorpå der er monteret et krucifiks. Standkanten er udsmykket med en bort af sekskanter og har en bred standplade. Foden er drevet stejlt op mod skaftet og afsluttes af drueklaser. Selve skaftet er sekskantet med en fladoval midtknop, hvis bosser har indgraverede versaler, der danner navnet »Ihesus«. Bægeret synes fornyet i det sene 1800-tal og er nu stort med flad bund og rette sider, der krænger lidt ud ved kanten. På standpladens underside er guldsmedens mærke stemplet to gange.[55] Her er også en indgraveret versalindskrift: »Anno 1661 er denne kalck oc disk forfer-

Fig. 37. Altersæt. Kalk udført 1661 af Simon Matthiesen, Odense, og skænket af lensmand Jørgen Kaas og Margrethe Cathrine von Buchwald på Ruggaard. Disk fra 1867 udført af Niels Christopher Clausen, Odense (s. 6144 og 6146). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Communion set. Chalice made in 1661 by Simon Matthiesen, Odense, and donated by Lord Lieutenant Jørgen Kaas and Margrethe Cathrine von Buchwald of Ruggaard. Paten from 1867 made by Niels Christopher Clausen, Odense.*

Fig. 38. Indskrifter og stempler under alterkalkens fod (s. 6144-45). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Inscriptions and stamps beneath base of chalice.*

diget oc gifvet til Wøfling Kierke« (fig. 38), mens givernes initialer og våbener er anført på fodens underside: Kaas (Sparre) med initialerne »IKMS« (Jørgen Kaas Mogens Søn) og en noget forvansket udgave af Buchwaldvåbenet med initialerne »MCVB« (Margrethe Cathrine von Buchwald). Desuden er der en nyere sikkerhedsmærkning i kursiv: »Veflinge kirke.«. Som anført i indskriften var kalken oprindeligt del af et altersæt sammen med en nu omsmeltet †disk (s.d.).

Kalken er den ældste, bevarede alterkalk fra Simon Matthiesens hånd, og da udformningen af navnlig foden minder om Klaus Christensens alterkalke, kunne det indikere, at Simon Matthiesen blev udlært hos denne guldsmed, hvis status som Odenses førende leverandør af kirkesølv Matthiesen overtog i de tidlige 1660'ere.[56]

2) Nyere, 13 cm høj, med flad fod, der er drevet stejlt op i et cylinderskaft og bæger med flad bund samt rette sider med hældetud. Kalken var

Fig. 39. Disk nr. 2 og skummeske udført o. 1990 af Bent Exner (s. 6146). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Paten and skimmer made c. 1990 by Bent Exner.*

oprindeligt anskaffet til sygebesøg, men bruges nu til saftevand ved børns altergang.

Diske. 1) (Jf. fig. 37), 1867,[39] udført af Niels Christopher Clausen, Odense. Disken måler 15,5 cm i diameter og er glat med et indgraveret Jesusmonogram på fanen. Under bunden er den stemplet med mestermærke, Odensemærke og vægtangivelsen »13L(od) 4G(ran)« samt sikkerhedsmærkning i kursiv: »Veflinge kirke«.[57]

2) (Jf. fig. 39), o. 1990, udført af guldsmed Bent Exner. Den måler 13 cm i diameter og har en hamret overflade, der skaber et let facetteret spil. Fanens kant buer let opad. Under bunden er den stemplet med lødigheds- og mestermærke: »825S Exner«.

†*Disk*, 1661, udført af Simon Matthiesen og skænket af lensmand Jørgen Kaas og Margrethe Cathrine von Buchwald som del af et altersæt (jf. alterkalk ovf.). Den er omtalt i en udateret beskrivelse af kirken (efter 1760) som udsmykket med et Jesusmonogram og et kors.

Oblatæsker. *1) Begyndelsen af 1700-tallet, udført af Carl Simon Johansen Schwartz, Odense, og skænket af Henrik Juel og Edel Rodsteen Dyre til Elvedgård i tidsrummet 1701-12. Æsken befinder sig nu i Vigerslev Kirke, hvorunder den er beskrevet (s. 6197). Veflinge Kirkes nære forbindelse til Elvedgård (jf. altersølv, alterstager, prædikestol, herskabsstol og †klokke nr. 3) gør sig ikke gældende for Vigerslev Kirke. Det må derfor formodes, at æsken oprindeligt blev givet til Veflinge, men er blevet blandet sammen med Vigerslevs altersølv, da begge kirkers sølvtøj blev opbevaret hos deres fælles sognepræst. Det må være sket før 1800-tallets midte, da Veflinge anskaffede sin nuværende oblatæske (nr. 2).

2) (Fig. 40), 1850/75, cirkulær æske af tin, 11,5 cm i diameter og 5,5 cm høj; låget er prydet af skarpkantede koncentriske cirkler. Under bunden er indgraveret i kursiv: »Veflinge kirke«.

Skummeskeer. 1) O. 1900, 17 cm lang, laffet er cirkulært og rundbundet, mens grebet er snoet med en bred ende indgraveret med skønvirkeornamentik. På undersiden er sølvmærket stemplet: »LKK«, ligesom der er indgraveret »Veflinge Kirke« med skriveskrift.

2) (Jf. fig. 39) O. 1990, udført af Bent Exner, 16 cm lang, af hamret sølv med svunget greb. På laffets underside er stemplet et mestermærke med lødighedsangivelse: »825S Exner«.

†*Alterkande,* omtalt 1862 som udført af porcelæn, dvs. givetvis en af de velkendte sorte kander med guldkors fra Bing & Grøndahl eller Den Kongelige Porcelænsfabrik.

Fig. 40. Oblatæske nr. 2, 1850/75 (s. 6146). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Wafer box no. 2, 1850/75.*

Alterstager (fig. 41), o. 1580, skænket af Axel Brahe og Mette Gøye til Elvedgård. 37 cm høje med profileret fod i to afsæt, hvorpå der er indgraveret Brahes og Gøyes våbenskjolde, hver flankeret af givernes initialer, »AB« og »MG«. Skaftet er profileret og har flade skaftled samt et vaseled med ciseleret buefrise med hængestykker dannet af tre prikker. Lyseskålen har flad bund, rundede sider og en bred fane. Stagerne må være skænket i tiden mellem givernes ægteskab 1575 og Mette Gøyes død 1584. De stod under alle omstændigheder i kirken, da biskop Jacob Madsen 1590 omtalte dem som 'to små messingstager'.[12]

Syvstage, 1900-25, 39 cm høj, med ottekantet fod i tre afsæt, hver smykket med en laurbærranke, vaseskaft og arme med flade led. 'Titusstager' af denne type blev markedsført af Lauritz Rasmussen, København, som formentlig også har leveret Veflingestagen.[58]

*(†)*Alterbog*. Et hjørnebeslag fra et bogbind, af messingblik, 8,9 cm højt og 6,6 cm bredt, udført i både drevet, ciseleret og gennembrudt arbejde og udsmykket med bladornamenter. Fundet i korgulvet under hovedistandsættelsen 1937 og indleveret til NM (inv.nr. D469/1964).

†*Messeklokke*, omtalt 1590 af biskop Jacob Madsen, hang 'over korhvælvingen', dvs. i en klokkekam (s. 6130). Den er måske identisk med †klokke nr. 1 (s. 6155).

Messehagel, o. 1980, af vinrødt silke med gyldent for. Udsmykket på ryggen med et broderet kors med Jesusmonogram i korsskæringen.

†*Messehagler.* 1) Nævnt 1631, da en ny blev anskaffet.[17] 2) Omtalt 1651/70 i processen mod forhenværende stiftsskriver i Odense Provsti, Niels Lauridsen, der havde bogført en messehagel til kirken for 42 dlr., selvom den tilsvarende i Søndersø Kirke stod til 38 dlr., 'som er dyrt nok'.[59] 3) Nævnt 1862 som værende af rødt fløjl.[39] Den var falmet 1880 og trængte til at blive udskiftet.[33]

Alterskranke (jf. fig. 31), 1950, udført af kunstsmed Hans Rasmussen, Hudevad, og signeret »H.R. 1950« på håndlisten. Den hesteskoformede skranke omfatter 15 firedelte fag, udfyldt af spejlende rosenslyng under en frise med vinranker, der henviser til nadversakramentet. I skæringspunktet i hvert fag er en medaljon med et kristent symbol såsom en ørn, en sol, et korslam og et Jesusmonogram. Skranken er sortmalet med forgyldte detaljer.

Fig. 41. Alterstager, skænket o. 1580 af Axel Brahe og Mette Gøye til Elvedgård (s. 6147). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Altar candlesticks, donated c. 1580 by Axel Brahe and Mette Gøye of Elvedgård.*

Alterskranken er beslægtet med den, Hudevadsmedjen udførte 1941 til den nærliggende Særslev Kirke (s. 5963), og ikke mindst med den, Hans Rasmussen 1951 skænkede til Sønder Nærå Valgmenighedskirke (s. 3920). Knæfaldet er muret og polstret med rødt fløjlsplys.

†*Alterskranker.* 1) Nævnt 1847 som et 'smagløst plankeværk, der for tiden deler koret', og som 1848 præciseres at 'aflukke alteret fra den øvrige del af koret.[26] 2) O. 1851,[31] en femkantet skranke af støbejern med balustre i nygotisk udformning, der var i anvendelse til 1950.[60] Den stod 1862 med bronzerede balustre, mens knæfaldet var betrukket med gråt klæde, der 1886 blev udskiftet med silkeplys.

Fig. 42. Senmiddelalderligt korbuekrucifiks, (s. 6148). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Late Medieval chancel arch crucifix*.

Korbuekrucifiks (fig. 42), senmiddelalderligt o. 1475. Den 93 cm høje Kristusfigur hænger i næsten vandrette arme, iklædt et lændeklæde og med fødderne lagt ind over hinanden og fæstnet med samme nagle. Han har kort, tvedelt skæg og langt hår under en snoet tornekrone. Øjnene er lukkede, og hovedet er faldet mod den højre skulder. Denne antydning af døden forstærkes af den forvredne højre skulder, der er sunket sammen under hovedets tyngde, og denne bevægelse er modsvaret af, at torso er skudt ud mod venstre side. Brystkassen er udmagret og tegner sig skarpkantet op mod armhulerne. Figuren står i lys karnation med brunt hår og skæg, grøn tornekrone og et sandfarvet lændeklæde med gylden kant. På arme, ben og i siden er malet store bloddråber i rødt.

Korset måler 184×137 cm.[61] Både stamme og korsarme er 12,5 cm brede og udført som et Livstræ med stiliserede korsblomster, og i korsskæringen er en glorieskive. Korsarmene og -stammen udmunder i kvadratiske, profilkantede felter. Korset fremstår i brun bemaling, mens felterne er røde med grøn profilramme. Bemalingen stammer fra kirkens hovedistandsættelse 1937 og er udført af Einar V. Jensen, efter krucifikset 1923 var blevet renset for farver.[62] Sidstnævnte er bevidnet med en blyantsindskrift på korsets bagside: »Renset og restaureret af malerne Knud T. Larsen og Holger M. Brandholdt, Morud Juli 1923«.[63] Desværre blev krucifiksets ældre farvelag ikke registreret før afrensningen, og 1937 kunne der kun konstateres nogle rester af grønt på korset, rødbrunt på dets bagside og hudfarve på figurens ben.

Døbefonte. 1) (Fig. 44), o. 1822, af støbejern, 93 cm høj, udført i empirestil med en trekantet fod, hvis svungne sider udgøres af akantusblade. Balusterskaftet er dannet af spidse, rillede blade og akantusløv og bærer et fladt fad, der måler 44 cm i diameter og er 10 cm dybt. Fonten, der er omtalt af biskop Engelstoft 1857, er nu opstillet ved kirkedøren.[64] Den er formentlig anskaffet ved kirkens hovedistandsættelse 1822. Tilsvarende fonte er i Vester Åby Kirke (*DK Svendborg* 3054) og Handstrup Kirke (Svendborg Amt).

Fig. 44. Døbefont nr. 1, formentlig fra 1822 (s. 6149). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Font no. 1, probably from 1822.*

Fig. 43. Døbefont nr. 2, 1930 (s. 6149). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Font no. 2, 1930.*

2) (Fig. 43), 1930, af sandsten,[44] 90 cm høj. Foden er en omvendt terningkapitæl med relieffer af kors i de rundbuede felter. En vulst formidler overgangen til kummen, der er 60 cm i diameter og har glatte sider med en kraftig frise under en tovsnoning ved randen. I frisen læses med reliefversaler: »Lader de smaa børn komme til mig« (Mat. 19,14). Fonten stod 1937 centralt i korets vestlige ende, nu er den opstillet i skibets nordøstlige hjørne.[65]

†*Døbefont,* en formentlig romansk font, der o. 1760 blev beskrevet som 'en udhugget sten i form af et bæger'.[66] Ved biskop Jacob Madsens visitats 1590 stod fonten i koret.[12]

Fig. 45. Dåbsfad nr. 3 og dåbskande, o. 1930 (s. 6150). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Baptismal dish no. 3 and jug, c. 1930.*

Dåbsfade ⋆1) 1500-tallet, et Nürnbergfad med fremstilling af Bebudelsen i bunden omgivet af to rækker af minuskelindskrift. 1857 blev fadet skænket af kirkeejer, baron Holsten Charisius af Langesø til Nationalmuseet (inv.nr. D16756). Siden 1922 har det været deponeret i Løgum Klosterkirke (*DK SJyll* 1118).

2) O. 1822, af messing, 35,5 cm i diameter med dyb, flad bund, der har rette sider. Sikkerhedsmærkning under bunden i kursiv: »Veflinge kirke«. Fadet er udført til døbefont nr. 1.

3) (Jf. fig. 45), o. 1930, af messing, 50 cm i diameter, med et kvadratkors i relief i bunden. Udført til døbefont nr. 2 og formentlig samtidig med denne.

Dåbskande, (jf. fig. 45), o. 1930'erne, formentlig udført af kunstsmed Knud Eibye, Odense. En 33 cm høj kande af messing med cirkulær, profileret fod, kugleformet korpus smykket med et hammerkors i relief, konkav hals med hældetud og kraftig hank. Under bunden er der en sikkerhedsmærkning: »Veflinge kirke« anført med kursiv. Tilsvarende kander kendes fra flere kirker, herunder Stubberup (s. 4766) og Grindløse (s. 5600); ofte har de et hængslet låg. Veflingekanden er sikkert anskaffet sammen med dåbsfadet i forbindelse med fontens fornyelse 1930. Kanden er formentlig udført af kunstsmed Knud Eibye, der udførte en identisk dåbskande til Seden Kirke (s. 3472); tilsvarende kander er i Stubberup Kirke (1926, s. 4766) og Stenstrup Kirke (*DK Svendborg* 2158).

Prædikestol (fig. 47), 1572, skænket af Otte Brahe til Elvedgård og hustru Beate Bille. Prædikestolen omfatter en kurv i fire fag, et opgangspanel samt en nyere bærepille. Kurvens fag har profilerede fyldinger, tre af fagene med et indre, højrektangulært smalfelt, mens det sidste fag (nr. 2 fra opgangen) rummer givernes reliefskårne initialer og våbenskjolde, »OB« (Otte Brahe) over Brahevåbenet og »BB« (Beate Bille)

Fig. 46. Peder Iversens malerindskrift på prædikestolen (s. 6152). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Peder Iversen's painter's inscription on the pulpit.*

over Billevåbenet samt »Anno/ Domini/ 1572« med renæssanceversaler. Både postament og frise har høje, profilerede felter med et indre, tværrektangulært smalfelt, der i frisen er udfyldt af en indskrift i reliefversaler: »Er Gvd med/ os hvem ka-/ nd verre i/ modt os«. Foroven og forneden afsluttes stolen af kraftige hånd- og profillister, heraf er håndlisten prydet med æggestav og tandsnit.

Opgangen har en vange, o. 1700(?), med tre glatte fag, mens bærepillen fra 1937 er firkantet med en bredere, lav base. Stolen har siden 1937

Fig. 47. Prædikestol, skænket 1572 af Otte Brahe og Beate Bille til Elvedgård (s. 6150). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Pulpit, donated in 1572 by Otte Brahe and Beate Bille of Elvedgård.*

stået i en nymaling, der er baseret på dens oprindelige renæssancefarver (jf. ndf.). Rammeværket er grønt, fagene er støvet lyseblå, og der er detaljer i brunt, rødt samt guld. Opgangen har brunt rammeværk og gråmarmorerede fyldinger med profiler i okker og rødt. Bærepillen er brunmalet.

Ved restaureringen 1937 blev der konstateret fem ældre farvelag. Det ældste farvelag kunne ikke fuldt ud konstateres, men det fundne kom til at danne grundlag for den gennemførte nystaffering; blot synes der oprindeligt at have været malet mauresker omkring fagenes indre smalfelter. Over renæssancestafferingen lå et rødbrunt farvelag med lysegul frakturindskrift, inklusiv en endnu synlig malersignatur: »Peder Ifuersen Ma(ler)«. Denne indskrift kan stamme fra tiden o. 1720, da faren Iver Pedersen, malede altertavlen (s. 6142-45). Det skal imidlertid nævnes, at en beskrivelse af kirken fra tiden o. 1760 omtaler prædikestolen som blå med røde lister; et farvelag, Einar V. Jensen ikke kunne konstatere på stolen.[65] Formentlig under kirkens istandsættelse 1851 blev prædikestolen malet i en grå skyggefarve med forgyldninger.[67] Efterfølgende blev stolen malet i egetræsådring, nok samtidig med †stolestaderne i 1884.[33] I det tidlige 1900-tal blev den endelig malet med en brunlig, blanklakeret skyggefarve.

Fig. 48. Pengeblok, 1700-tallet(?), (s. 6153). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Poor box, 1700s(?).*

1862 var prædikestolen opsat mellem skibets første og andet fag fra øst.[39] Den blev 1875 flyttet til sin nuværende position i korets andet fag.[33]

Årstallet på kurven viser, at stolen stod færdig omtrent et år efter Otte Brahes død 5. maj 1571. Om dette skyldes en relativt lang leveringstid, eller at den blev skænket til Otte Brahes minde, er uvist. Stolens simple udførelse med profilerede fyldingsfag i en enkel rammekonstruktion uden hjørnefremspring er velkendt i overgangsfasen fra sengotik til ungrenæssance, da den evangeliske nyindretning af kirkerne var i sin vorden. Eksempler herpå er prædikestolene i Vester Hæsinge (o. 1570, Svendborg Amt), Allerup (1570'erne, s. 3638) og til dels også Hundstrupstolen (1566, Svendborg Amt).

Stolestader (jf. fig. 49), o. 1923.[68] De 122 cm høje gavle er glatte, og en tandsnitsfrise markerer overgangen til det svejfede topstykke, der prydes af udsavede volutter og en kronende medaljon med solgisel. Mod væggen er enklere og lavere gavle med en flad gesims. Bænkens ben mod midtergangen er udsavet med vaseprofil og ryglænet er åbent forneden. Stolene står i en gråblå bemaling med mørkeblå, røde og gyldne detaljer. Den stiliserede brug af klassicismens formsprog kan sammenlignes med stolestaderne i Verninge Kirke (s. 3246) og taler for, at de er tegnet af kongelig bygningsinspektør Knud Lehn Petersen.

†*Stolestader.* 1) Nævnt 1590 under biskop Jacob Madsens visitation af kirken.[12] 1631 var stolene så gamle, at der skulle indrettes nye i hele kirken.[17]

2) O. 1636. En rest af en stolegavl blev fundet i prædikestolens dobbelte gulv under dens restaurering 1937. En tegning i Nationalmuseet viser den øvre, højre halvdel af en gavl med affaset overkant. Topgavlen rummede en reliefskåret roset, og under denne var et frisefelt med indskrift i reliefversaler: »(An)no/ (16)36)«.[40] Tilsyneladende var der et arkadefelt herunder, af hvilket kun en kvartcirkel figurerer på tegningen. 3) (Jf. fig. 30) 1822,[19] af fyr, med 103 cm høje, rektangulære gavle, der var udført med en arkade i højt relief under en profileret vandret gesims. Bænkenes ryglæn var

Fig. 49. Kirkens indre set mod vest. Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *The church interior, looking west.*

åbne forneden.[19] Flere gavle henlå 1936 på våbenhusloftet og var da malet i egetræsådring fra 1884,[33] den ene med et nummer, »No 29« i sort. Herunder lå et gråt farvelag, formentlig det farvelag, stolene blev malet i under hovedistandsættelsen 1851.[31] På loftet lå også enkelte lavere, men bredere gavle, 87×28 cm, af samme udformning. Disse har muligvis siddet mod væggen, men kan også stamme fra 'karlestolene' på pulpituret. 1862 var der syv lukkede og 44 åbne stole i kirken.[39]

†*Skrifte- og degnestole.* 1) Skriftestol, omtalt 1590 af biskop Jacob Madsen som 'god'.[12] 2) 1631 skulle en ny skriftestol indrettes, da den gamle var forfalden.[17] Det er muligvis denne, der 1862 sammen med en †*degnestol* var indrettet ved alterbordets sider.[39] Dette år blev alterbordet rykket frem, så skriftestolen kunne placeres bag alterbordet, mens degnestolen blev flyttet ned i skibets sydøstlige hjørne; her stod den indtil 1875, da den måtte kasseres, så prædikestolsopgangen kunne etableres fra koret.

3) 1863 indrettedes skriftestolen bag alterbordet med nye paneler og bræddegulv. Panelerne var ifølge Einar V. Jensens indberetning 1938 endnu da opsat på korets østvæg og et stykke op ad nord- og sydvæggen, mens andet panelværk var henlagt på våbenhusloftet.[40]

†*Herskabsstole*, nævnt 1590 under biskop Jacob Madsens visitation som benyttet af Axel Brahe og Kirsten Hardenberg og indrettet forrest i stoleblokkene, endda foran den stil, lensmanden på Rugård benyttede; det vil sige foran Kronens stedlige repræsentants stol.[12]

Pengeblok, (fig. 48), 1700-tallet(?), af eg, 68 cm høj, hugget til en ottekantet stub beslået med fire sortmalede jernbånd og et overlæg, der hængsles fra blokkens overside, som er helt jernbeslået og har en flad pengeskål. Opstillet i skibet ved kirkedøren.

Dørfløj, udvendig. O. 1967,[34] tegnet af Knud, Erik og Ebbe Lehn Petersens Tegnestue. En tofløjet bræddedør af seks kraftige egeplanker, der

Fig. 50. Kirkeskibet »Bed og Arbejd«, bygget 1911 af sognepræst Otto Sommer (s. 6155). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Church ship "Pray and Work", built in 1911 by the parson Otto Sommer.*

fremstår med mørk lakering. Indsat i våbenhusdøren.

Dørfløj, indvendig, 1800-tallets anden halvdel, med tre tværrektangulære profilfyldinger, hængt i tre hængsler og med oprindeligt dørgreb. Grå-malet med detaljer i lysegråt og blåt. Indsat i døren mellem våbenhus og skib.

(†)*Karlepulpitur* (jf. fig. 49), nævnt 1719, ombygget 1879 til orgelpulpitur. Pulpituret har et brystværn med syv fyldinger, hvoraf den centrale er tværrektangulær og brydes af orgelfacaden. I fyldingerne er skiftevis ovale og rombeformede relieffer. Pulpituret understøttes af fire firkantede piller med glatte kapitæler, hvoraf de to østligste blev tilføjet 1882, efter opsættelsen af orglet tre år forinden. 1719 var pulpiturets stole i stykker og trappen i dårlig stand. 1862 er det nævnt, at 'karlepulpituret' havde fem bænke.[39]

Orgel (jf. fig. 49) 1974, med ti stemmer, to manualer og pedal. Bygget af Bruno Christensen & Sønner, Terkelsbøl. Disposition: Hovedværk: Rørfløjte 8', Principal 4', Spidsfløjte 2', Mixtur 2 kor. Brystværk: Gedakt 8', Rørfløjte 4', Principal 2', Nasat $1^1/_3$'. Pedal: Subbas 16', Gedakt 8'. Trinbetjente døre for BV. Manualomfang C-g^3, pedalomfang C-f^1. Koblinger: I+II, P+I, P+II. Opstillet på pulpitur i vest med østvendt facade og spillebord. Hovedværket er placeret i balustraden som et rygpositiv, dets facade består af fem rektangulære felter aftrappende i højden mod midten. Inde på pulpituret står brystværket sammenbygget med spillebord og flankeret af pedalet til begge sider. Pedalets orgelhuse er forsynet med gitterfacade.

†*Orgler.* 1) Skænket 1822 af Simon Amager.[69] 1879,[31] med fem stemmer. Orgelbyggeren er ukendt. Disposition (C-f^3): Principal 8 Fod, Bordun 8 Fod, Fugara 8 Fod, Octav 4 Fod, Flöite 4 Fod. Mekanisk aktion, sløjfevindlade. Placeret på pulpitur i vest med østvendt facade og spillebord i orgelhusets søndre gavl. Orglet var bekostet af kirkeejeren.[70]

Salmenummertavler (jf. fig. 31), o. 1870, tre styk til skydenumre, 150×70 cm. De er udført i nygotisk stil med æselrygbuet overkant, rosevinduemedaljon og en kronende fiale udskåret som

et kors. De står i en lysegrå bemaling med sorte frakturoverskrifter, »Før Prædiken« og »Efter Prædiken«. To mindre tavler, 85×41 cm, har indskrifterne »Daab« og »Nadver«. Tavlerne kendes fra flere nordfynske kirker, herunder Vigerslev (s. 6209), Bederslev (s. 5325), Nørre Næraa (s. 5300) og Krogsbølle (s. 5248). Sidstnævnte vides at være anskaffet 1839-41, mens Veflinges først er omtalt 1873, da hovedkirken i Vigerslev skulle have nye salmenummertavler 'i lighed med dem, som er anbragt i Veflinge'.

To ens *lysekroner*, o. 1950, er barokformede med otte s-svungne arme, hvis led er formet som delfiner, og med et kongehoved i det indre slyng. Hver arm holder to lys. Endvidere balusterskaft, hvorfra udgår fligede pyntearme med refleksblomster, og en hængekugle med profileret knop. Ophængt i skibets to hvælv.

Kirkeskib (fig. 50), 1911, bygget og skænket af sognepræst Otto Sommer, kaldet »Bed og Arbejd«, men baseret på orlogsfregatten »Bellona«.[71] Det 90 cm lange skib har et højt skrog og tilsvarende agterspejl, hvorpå er sat to guldbronzerede egeblade. På dækket står to kanoner forude og en enkelt agter. Sortmalet med rød køl, hvid bro og guld på agterspejlet, herunder også skibets navn. Ophængt i gjordbuen mellem skibets hvælv.

Tårnur, anskaffet 1986 med urskive tegnet af Jette Jærndal, Gravergaardens Arkitektkontor.

Klokker. 1) (Fig. 51), støbt 1801 af P. Petersen, København, 65 cm i diameter. Om halsen løber versalindskriften »Støbt af P. Petersen Kiøbenhavn anno 1801 Gud alene ære(n)«, der indrammes af to lister og akantusborte. Overgangen til slagringen markeres af 2×2 lister. Ophængt i en slyngebom i tårnets klokkestokværk. P. Petersen støbte klokker til 13 kirker, alle i årene mellem 1801 og 1807, herunder også til Espe, Håstrup og Kerte kirker på Fyn.

2) 1847, støbt af M. P. Allerup, Odense, 87 cm i diameter. Om halsen løber følgende indskrift i reliefversaler: »Bekostet omstøbt af baron A. C. Holsten ved M. P. Allerup i Odense 1847« under en frise af bladornamentik. Klokken er altså støbt ved omsmeltning af en ældre klokke (jf. †nr. 2). Ophængt i en slyngebom i tårnets klokkestokværk.

Fig. 51. Klokke nr. 1, støbt 1801 af P. Petersen, København (s. 6155). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Bell no. 1, cast in 1801 by P. Petersen, Copenhagen.*

†*Klokker.* 1) Nævnt 1631 som lille og af dårlig kvalitet, så den ikke kunne høres i sognet.[17] Den er muligvis identisk med den †messeklokke, biskop Jacob Madsen 1590 nævnte, var ophængt i et spir over koret.[12]

2) 1651, støbt af Matthias Benninck. Om halsen løb indskriften »In nomen domini Benedictum Mathias Benninck me fecit Ao 1651« (Matthias Benninck fremstillede mig i året 1651 til (ære for) Herrens velsignede navn).[65] Klokken omtaltes 1836 som 'savet', og 1839 bemærkes det, at den har en dårlig klang, men dog kan høres ved ringningen.[31] 1845 var den i stykker, og året efter blev den nedtaget og sendt til Odense for at blive omstøbt til klokke nr. 2 (jf. ovf.).[31]

3) 1653, en lille klokke med indskriften »Ao 1653, Nils Lycke F(rue) Magdalene Gyldenstierne« og altså skænket af Elvedgårds ejere, Niels Lykke og Magdalene Gyldenstierne.[65]

Fig. 52. Detalje af Axel Brahe, Mette Gøye og Kirsten Hardenbergs epitafium, 1591 (s. 6156). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Detail of sepulchral tablet to Axel Brahe, Mette Gøye and Kirsten Hardenberg, 1591.*

GRAVMINDER

De ældste gravminder er tre romanske gravsten, hvoraf to er genanvendt i kirkens ydre murværk. Axel Brahe, Mette Gøye og Kirsten Hardenbergs storslåede epitafium fra 1591 er unikt i Danmark ved at skildre de afdøde som genopstandne skeletter. Fremstillingen relaterer således direkte til slægtens (†)gravkrypt under koret. Fra denne er en del mindre genstande tilgået Nationalmuseet 1937. Et †epitafium fra 1692 kendes fra skriftlige kilder, og to murede begravelser i koret, der blev konstateret 1937, er formentlig også fra dette århundrede. Endvidere er der bevaret en gravsten lagt 1748 over forpagterinde på Elvedgård, Lovisa Charlotta Nelleman, og et samtidigt gravkapel indrettet o. 1750 af kirkeejer Adam Christoffer von Holsten til Langesø findes i tårnrummet. Her står nu to imposante sarkofager samt seks andre kister fra tiden frem til 1825 og fire gravsten fra det senere 1800-tal.

Epitafium, (fig. 52-54), 1591, over Axel Brahe til Elvedgård, †14. aug. 1616 på Dalum Kloster,[72] 1° g.m. Mette Gøye, †14. nov. 1584, 2° g.m. Kirsten Hardenberg ▭. Tilskrevet »Odense-anonymen«.

Sandsten, 244×172 cm. Epitafium med skildring af afdøde som stående skeletter med hænderne samlet i bøn. I arkadefeltets midte står skelettet af en mand med sit ligklæde over skuldrene.

Fig. 53. Epitafium, 1591, over Axel Brahe, Mette Gøye og Kirsten Hardenberg, tilskrevet stenhuggeren »Odense-anonymen« (s. 6156). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Sepulchral tablet, 1591, to Axel Brahe, Mette Gøye and Kirsten Hardenberg, attributed to the stonecarver "the Odense Anonymist".*

Fig. 54. Epitafium for Axel Brahe, Mette Gøye og Kirsten Hardenberg. Tegning af Søren Abildgaard o. 1762. – *Sepulchral tablet for Axel Brahe, Mette Gøye and Kirsten Hardenberg. Designed by Søren Abildgaard c. 1762.*

Det flankeres af to kvindelige skeletter, der har langt, lokket og udslået hår (fig. 52) og ligeledes holder deres ligklæder om sig. Ved foden af den venstre kvinde ligger et svøbt barneskelet med et timeglas i hånden. De tre skeletter er placeret foran et fladbuet rum, der kan opfattes som en repræsentation af gravkammeret, hvoraf skeletterne har rejst sig.[73] Selve arkadebuen har æggestav og bæres af små volutkonsoller, og over den ses et relief af Opstandelsen med Kristus stående på kisten, flankeret af rulleværkskartoucher med masker og i højre side et englehoved. Kartoucherne rummer skriftfelter med bibelcitater: »I Thessal IIII/ Dersom wi tro at Iesv/ er død oc opstanden/ saa skal oc Gvd føre/ dett frem med/ hannem som sofve/ wed Christum« (1. Thes. 4,14) og »Iob 19/ Jeg wed at min/ frelsere lefver/ oc hand skal efter/ dette opvecke/ mig af jorden« (Job. 19,25). Figurfeltet indrammes af en spinkel, treleddet arkade, der bæres af pilastre prydet med 2×8 anevåbener for Mette Gøye (til venstre) og Kirsten Hardenberg (til højre); de nederste våbener er hugget på pilasterpostamenterne.[74] Axel Brahes anevåbener er placeret øverst på frisen og inddeles i to grupper af fire af et skriftfelt med teksten »Alzeit frohlich ist nicht muglich«.[65] I sviklerne herunder er relieffer af engle, svævende i skybræmmer, mens de blæser i basuner, hvorfra udgår skriftbånd med ordene »Stat op I døde oc« »Kommer for Dom«.

Nederst på stenen er et skriftfelt med indskrift i versaler: »Denne sten lod erlig oc welbyrdig mand Axel Brahe til Elvid i sin welmact/ vdhvgge anno 1591 sig oc begge sine hvstrver erlig/ oc welbyrdig frv Mette/ Gøe s(alig) Falck Gøes daater til Skersø som døde anno 1584 den 14 Novemb(er) oc erlig/ oc welbyrdig frv Kirsten Hardenbierg w(elbyrdige) Erick Hardenbiergis daater til Mattrop./ Wi troer legemens opstandelse«.

Stenen har siden 2015 stået med afdækkede rester af en bemaling i overvejende rødt og grønt med forgyldte detaljer såvel som indskrifter på sort bund, bortset fra en enkelt i hvidt på rød bund.[41] Bemalingen er omtalt o. 1760 og er nok oprindelig.[65] Formentlig da kirkens inventar 1884 blev malet i egetræsådring, blev stenen malet ensartet brun med våbenskjolde i de heraldiske farver; sidstnævnte blev opmalet 1990 af Mogens Larsen, men altså fjernet igen 2015 sammen med de øvrige sekundære farvelag.

Gravstenen er af Chr. Axel Jensen tilskrevet den såkaldte »Odense anonym«, der var aktiv i 1590'erne.[75] Portrætteringen af de afdøde som skeletter er unik ikke blot i denne stenhuggers produktion, men blandt danske gravsten fra 1500-tallet.[76] Den fladbuede arkade, der er skildret under arkadebuen og dermed som en del af figurernes billedrum, synes at fremstille de tre skeletter, som rejser de sig i selve gravkammeret. I så fald kan dette knyttes direkte sammen med dels skriftfeltets afsluttende trosytring »Wi troer legemens opstandelse«, dels med de to bibelcitater og Opstandelsesrelieffet øverst på stenen, der i fællesskab pointerer det fun-

Fig. 55. Romansk gravsten nr. 2, genanvendt i tårnmuren (s. 6160). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Romanesque tombstone no. 2, re-used in the tower wall.*

damentale i kristendommen: at troen på Frelseren skal opvække de døde til et evigt liv.

Epitafiet blev sat ved slægtens gravkrypt i koret 1591 (jf. ndf).[77] Året forinden havde biskop Jacob Madsen visiteret kirken og noterede sig, at fru Mette Gøye var begravet i koret 'i en kælder' uden en sten på graven.[12] Stenen er omtalt i 1700-tallet som indsat i kormuren, og 1862 blev det præciseret, at den var indmuret i nordvæggen.[39]

†*Epitafium,* o. 1692, over Peder Ibsøn, Købeskov, †1676, »med sin kiere Hustrue« Mette Hans Daatter, †1689, samt deres datter Karen Peders Daatter og dennes søn Dines Hansen, »som døde i Kiøbeschou i sit Alders 7de Aar«.

Fig. 56. Romansk gravsten, nr. 1, genanvendt i kormuren (s. 6160). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Romanesque tombstone no. 1, re-used in chancel wall.*

En trætavle med indskrift i guld på sort bund. Personalia indledtes af »De Retfærdige Siæle er i Guds Haand og der skal ingen Piine røre dem Viisd. B. d. 30te« (Visd. 3,1) og afsluttedes af »Hvo som troer paa mig skal ikke døe« og årstallet »Ao 1692«, mens resten af indskriften var ulæselig.[65]

Gravsten. 1) (Fig. 56), romansk, af rødlig granit, 191×47 cm, med et reliefkors på stenens øvre del og langs kanten en indhugget linje. Indmuret i soklen af korets østmur.[78]

2) (Fig. 55), romansk, af rødlig granit, 165×42 cm,[79] med et relief af et processionskors samt en kantende, indhugget linje. Indmuret i tårnets nordvæg.

3) (Fig. 57), romansk, af grå granit, 139×39 cm, med en indhugget linje langs randen.[80] Stenen benyttes nu som trappesten ved tårnets vestindgang.

4) (Fig. 58), 1748, over madame Lovisa Charlotta Nelleman, f. de Kielberg, *1725, g.m. Mogens Nellemann, forpagter på Elved, 8. juli 1746 på Sorø Akademi, †13. nov. 1747 på Elvedgård, 22 år gammel, efter at have født en datter, Ide Sophia Maria, *25. sept. 1747, †11. maj 1748 »nedsat hos hendes salig moder her under samme steen i Wøflinge Kirke«.[81]

Grå kalksten, 177×119 cm. Skriftsten med personalia i versaler (navne i kursiv), der slutter med verset »For Tilig døde hun for mennesker at sige/ mens ikke for Vor Gud hand vilde i sit rige/ Der hende havde hiem med sin velsigned noer/ At nyde Himmel Fryd i blant Guds engle choer«. I de øvre hjørner er udhugget relieffer af engleho-veder og i de nedre af blomster hvorimellem et kranium med laurbærkrans og flagermusvinger. Stenen lå over en lukket begravelse neden for koret 'ved den lille kirkedør' (præstedøren?, jf. s. 6129) og er nu opsat på korets sydvæg.[65]

Det Holstenske Gravkapel (fig. 59), indrettet o. 1750 i tårnrummet af baron Adam Christopher von Holsten og benyttet af dennes slægt. Kapellet rummer otte kister og fire gravsten. Desværre har man ikke registreret slægtens begravelser i Veflinge Kirkes ministerialbog, og da nogle kisteplader er stærkt forvitrede, er det uklart, hvem kisterne tilhører. De identificerbare kister er over Adam Christopher von Holsten og hustru Adelheid Benedicte von Rantzau samt deres børn, så sandsynligvis har kapellet udelukkende været brugt af denne slægt. Den sidste begravelse i kapellet fandt sted 1825.

Kister. 1) (Jf. fig. 59), o. 1756, over Friderich von Holsten, *30. okt. 1753, †13. dec. 1756. En barokformet kiste, 128×64/53 cm, 43 cm høj, med brunt læderbetræk og dekorative sømmønstre. På låget en oval kisteplade af tin, 21,5×13,5 cm, med personalia i skriveskrift. Opstillet i kapellets østende.

2) (Jf. fig. 59), 1700-tallets anden halvdel, over et uidentificeret spædbarn. Den lille kiste, 63×20/40 cm og 43 cm høj, er barokformet. På låget er en oval kisteplade af tin, 25×14 cm, med ulæselig indskrift. Opstillet i kapellets østende.

3) (Jf. fig. 59), 1700-tallets anden halvdel, formentlig over et uidentificeret barn af Adam Christopher von Holsten og Adelheid von Rant-

Fig. 57. Romansk gravsten, nr. 3, genanvendt som trædesten til det Holstenske Gravkapel i tårnet (s. 6160). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Romanesque tombstone no. 3, re-used as a flagstone in the von Holsten sepulchral chapel in the tower.*

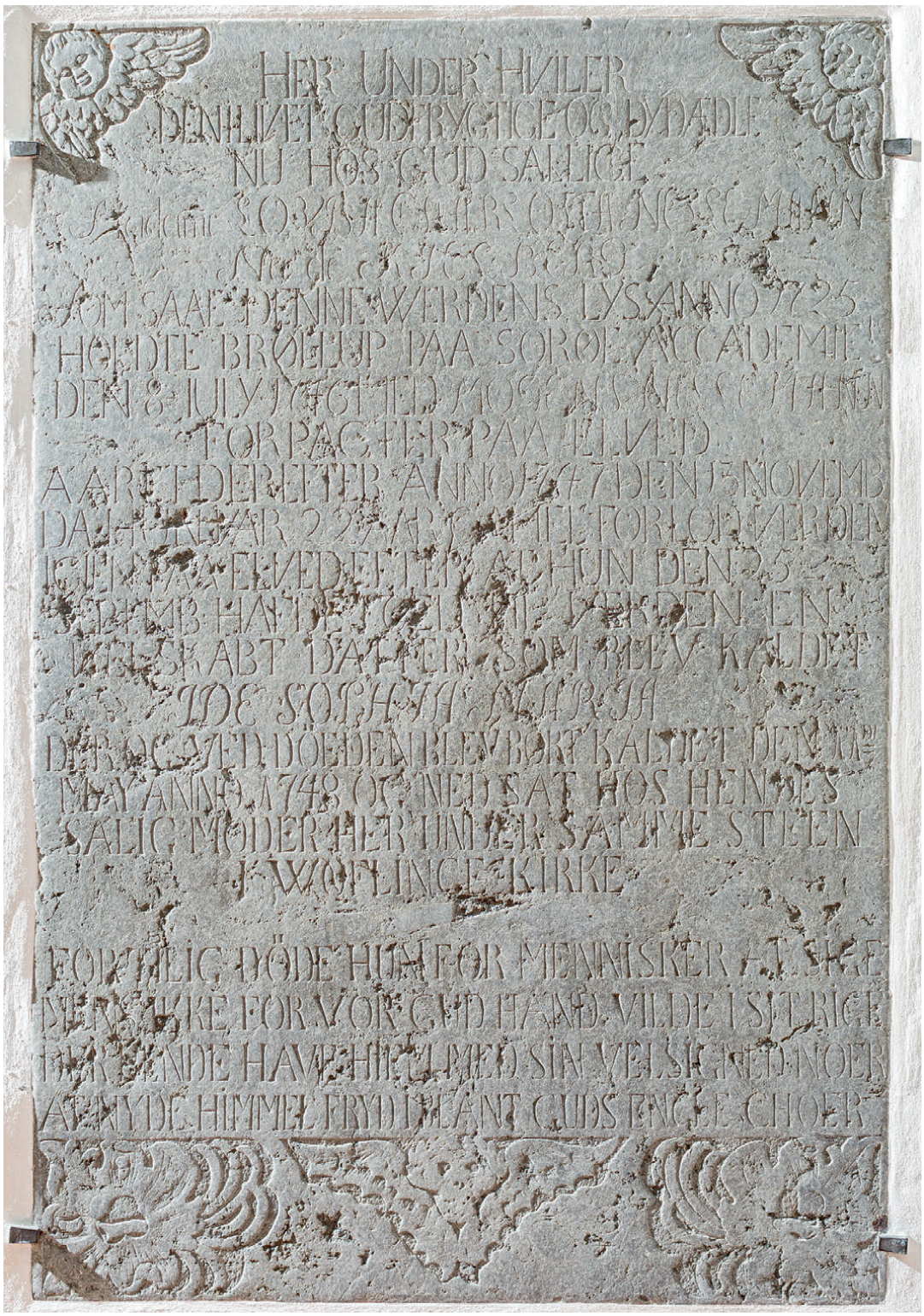

Fig. 58. Gravsten nr. 4, lagt 1748 over madame Lovisa Charlotta Nelleman (s. 6160). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Tombstone no. 4, laid in 1748 over Madam Lovisa Charlotta Nelleman.*

Fig. 59. Det Holstenske gravkapel, set oppefra (s. 6160). I rummets midte står Adelheida Benedicta von Rantzaus og Adam Christoffer von Holstens marmorsarkofager (nr. 5-6). Langs nordvæggen (til venstre) står forrest baron Detlef von Holstens kiste (nr. 8) og bag den en uidentificeret empirekiste (nr. 7). Tilsvarende står langs sydvæggen (til højre) Magdalene Lucie von Holstens kiste (nr. 2) og en uidentificeret kiste (nr. 4). Bagerst i rummet står to barnekister, den ene for Friderich von Holsten (nr. 1), den anden er uidentificeret (nr. 3). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *The von Holsten sepulchral chapel, seen from above. In the middle of the space stand the marble sarcophagi of Adelheida Benedicta von Rantzau and Adam Christoffer von Holsten (nos. 5-6). Along the north wall (left) stands foremost the coffin of Baron Detlef von Holsten (no. 8) and behind this an unidentified Empire period coffin (no. 7). Correspondingly along the south wall (right) Magdalene Lucie von Holsten's coffin (no. 2) and an unidentified coffin (no. 4). Farthest back in the space stand two children's coffins, one for Friderich von Holsten (no. 1), the other unidentified (no. 3*).

zau. En barokformet kiste, 190×90 cm, 60 cm høj. Læderbetrukket med dekorative mønstre dannet af sømhoveder. På låget er en nu sammenkrøllet kisteplade af tin, 38×26 cm, med en ulæselig indskrift. Opstillet i kapellets sydøstlige hjørne.

4) (Jf. fig. 59), 1794, over Magdalene Lucie v(on) Holsten, †1794. En læderbetrukket, barokformet kiste, 200×77 cm, 72 cm høj, dekoreret med søm i ornamentale bånd. På låget er en oval kisteplade af tin, 47×30 cm, der er stærkt forvitret, men hvorpå endnu kan læses afdødes navn i kursiverede versaler. Opstillet langs kapellets sydvæg.

5) (Jf. fig. 59-60), o. 1794, over friherreinde Adelheida Benedicta v. Rantzau, *12. febr. 1731 på Pancker (Holsten), †7. marts 1794, 63 år gammel.

Sarkofag af marmor, 252×133 cm, 106 cm høj. På sarkofagens sider er der sat marmormedaljoner, 39 cm i diameter, med dels et reliefhugget »R« (Rantzau), dels von Holstens og Rantzaus alliancevåben. På låget er med kursiv hugget: »Heri er nedlagt den Høy-Velbaarne Frue/ nu salig Adelheida Benedicta v. Rantzau. Første Friherreinde til Friherrskabet Holstenshuus, en Datter af Herr Hans v. Rantzau til Pancker i Holtsteen, Fød paa Pancker den 12. Febr. 1731 blev i et velsignet Æg-

teskab med Hr Geheimeraad og Amtmand Friherre Adam Christoffer v. Holsten Moder til 4 Sønner og 4 Døttre og forlod denne forgiængelige Verden efter et priseligt vandel i Jesu Christi-Troe den 7. Marty 1794 udi hendes Alders 63 Aar ▭ Maaneder og 23 Dage.« Sarkofagen er sammen med sin mage (nr. 2) opsat i gravkapellets midte.

6) (Jf. fig. 59-60), o. 1794, over friherre, geheimeråd, kammerherre etc. Adam Christoffer v. Holsten.

Sarkofag som forrige, dog rummer medaljonerne på dens sider et »H« (Holsten) og blot et enkelt våben (von Holstens). På låget en omfattende indskrift i indhugget kursiv: »Heri er nedlagt den Høy-Velbaarne Herre,/ Hans Excellenc, nu salig,/ Adam Christoffer v. Holsten,/ første Friherre til Friherskabet Holstenshuus,/ Ridder, Geheimeraad, Kammerherre/ og Amtmand over Nyborg og Tranekiær Amter,/ en søn af Herr Obrist/ Godske Detlef v. Holsten/ til Holstenshuus og Langesøe,/ Fød paa Gieldschou i Fyen den 18 Sept 1717/ kom i et Lyksaligt Ægteskab med Frøken/ Adelheida Benedicta v. Rantzau/ den 29. Aug. 1749 og Døde den [6. September 1801]/ Ved Kongens Naade æret i Verden,/ ved Guds Naade formedelst Troen paa hans Søn/ Kronet med salighed i Himmelen/ Hans Alder var [83] Aar [11] Maaneder og [18] Dage. Anno 1796 den 30. Marti intraade oven-/ mælte slige Herre i Andet Ægteskab med/ Comtesse Clare Charlotte Fromme/ af Løgesmoese i Fyen.« Grundet sarkofagernes lighed må det formodes, at begge blev anskaffet ved Adelheid von Rantzaus død 1794.

7) (Jf. fig. 59), o. 1800-20, over uidentificeret efterkommer af von Holstenfamilien. En kiste i empirestil, 186×85 cm og 92 cm høj, med halv-

Fig. 60. Tårnrummet, indrettet til gravkapel for Holstenslægten (s. 6160). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *The tower interior, furnished as a sepulchral chapel for the von Holsten family.*

rund bund og et låg formet som en flad akroterion. På sidstnævnte er en kisteplade af metal, formet som en skriftrulle, 23×23 cm, med ulæselig indskrift. Opstillet i kapellets nordvestlige hjørne.

8) (Jf. fig. 59), 1825 over kammerherre, baron Detlef von Holsten til baroniet Holstenshus, ⋆10. okt. 1752, †9. april 1825 i Kiel. En barokformet kiste, 190×75, 88 cm høj. På låget er to ovale kisteplader, henholdsvis 20×25 cm og 33×23 cm, med personalia og mindeord på tysk i skriveskrift. Opstillet langs kapellets nordvæg.

Gravsten i kapellet. 1) O. 1834, over generalmajor, kammerherre Cay Detlev baron Holsten, ⋆30. april 1762, †10. nov. 1834, og datter Adelaide Benedicte baronesse Holsten, ⋆3. aug. 1787, †31. juli 1832.

Sandsten, 80×50 cm, med personalia i indhuggede versaler optrukket med sort, afsluttet med et vers: »Her slumre de som engang haand i haand,/ med os troe delte livets fryd og smerte,/ et bedre liv gjenknytte skal de baand/, som brast da døden tog dem fra vort hjerte«.

2) 1857, over Sophie Elisabeth Holsten, f. Kaas, enke efter baron Cay Detlev Holsten, ⋆28. juli 1774, †18. april 1857. Som ægtemandens (nr. 1), men personalia afsluttes med »Elsket og savnet/ af hendes omgivende«.

3) 1882, over Edele Sophie Elisabeth Holsten, ⋆17. aug. 1842, †21. maj 1882. Af granit, 51×93 cm, med personalia i indhuggede versaler. Øverst på stenen er et indhugget kors.

4) 1885, over Frederik Christian Holsten, ⋆12. maj 1801, †1. sept. 1885. Af samme udformning som hustruens gravsten (nr. 3).

Axel Brahes (†)*gravkrypt* (fig. 61), 1500-tallets anden halvdel, indrettet i koret foran alterbordet (s. 6133).[82] Da krypten blev genopdaget 1937, stod der 13 kister, som ikke blot var sammen-

Fig. 61. Axel Brahes gravkrypt forud for rydningen (s. 6164). Foto Einar V. Jensen 1937, NM. – *Axel Brahe's crypt before clearance.*

sunkne, men decideret ødelagte, og »alt af værdi til afklaring af, hvem gravhvælvingen rummer, var fjernet«.[83] Om kisterne turde konservator Einar V. Jensen blot anføre, at de formentlig alle havde været læderbetrukne og haft buet låg; bortset fra en enkelt, der havde affasede sider.

Ved undersøgelsen blev en del mindre **gravudstyr* indsamlet, men eftersom kisterne var sammenfaldne, var det ikke klart, hvilke kister de enkelte genstande hørte til. Alle genstandene blev indsendt til Nationalmuseet og indgår i museets samlinger. Gravkrypten synes sløjfet allerede i 1700-tallets første halvdel.[84]

1) En *lighue* af brunt fløjl, 19 cm høj, 20 cm i diameter. Huen er prydet af seks smalle bånd, der er påsyet tre og tre og krydser hinanden på huens top; et syvende bånd løber langs randen (inv.nr. D460/1964).

2) En *lighue* udført af flere stykker fløjl med bladmønster, 11 cm høj, 19 cm i diameter. Den er på ydersiden besat med snoreværk, formentlig i guldtrækkerarbejde. Foret med lysebrunt fløjl (inv.nr. D461/1964).

3) To vævede bånd (*tekstiler*), ca. 37 cm lange og 2,5 cm brede, besat med tekstilkvaster og rosetter af messingblik. Fundet på gravkryptens gulv (inv. nr. D462/1964).

4) To lædersåler og en hæl af træ blev fundet på gulvet (inv.nr. D463/1964).

5) Fire *kistebeslag* af messingblik, 5,5-10 cm høje og 5-6,5 cm brede, formet som tulipanknopper, fundet på kryptens gulv (inv.nr. D465/1964).

6) *Kistebeslag*, messing, 9×3 cm, udformet som en engel med åbne arme. Fundet på kryptens gulv (inv.nr. D466/1964).

7) Fragment af et *kistebeslag*, kobberblik, 6×2,5 cm, der var udformet som et vesselhorn. Fundet på gulvet (inv.nr. D467/1964).

8) Tre rundstavsprofillister af kobberblik (*kistebeslag*), 3-4,5 cm brede. Fundet på kryptens gulv (inv.nr. D468/1964).

9) *Kistebeslag* af jernblik, ca. 10,5 cm i diameter, formet som en roset, blev fundet på gravkryptens gulv (inv.nr. D470/1964).

10) *Kistebeslag*, 32×24 cm. Et trekantet hjørnebeslag udformet som en ranke med slyngværk af kurveblomster. Langs kanten er der sømhuller og et enkelt søm, der har hoved formet som en stjerne med små rosetter mellem takkerne, er bevaret. Endvidere er også to fragmenter af endnu et af kistens hjørnebeslag bevaret. Fundet i en af kisterne (inv.nr. D464/1964).

11) To bærehankebeslag af jernblik, 55×31 cm. De er udformet som korsfæstelsesscener i oval indramning med bladslyng. Fundet i en kiste; et tilsvarende beslag er forsvundet efter indleveringen til NM (inv.nr. D471/1964).

12) Fire bærehanke tilvirket af rundjern, ca. 38×11 cm, hvis greb er fortykket og har midtvulst, og hvis ender er udhamret til et kvadrat og indgraveret med en firkløver. Fundet i en af kisterne (inv.nr. D472/1964).

13) To stykker af et *kistebetræk* af læder, 60×55 cm og 65×57 cm. Betrækket bærer spor af gullig bemaling og enkelte små jernsøm med hoveder prydet af sekstakkede stjerner er bevaret. Fundet i en kiste (inv.nr. D473/1964).

14) *Kistebetræk* af læder, 38×35 cm. Et kantstykke med påsatte smalle læderbånd. På betrækket er fæstnet en jernring, ca. 7 cm i diameter (inv.nr. D474/1964).

†*Murede begravelser* (fig. 21-22). Ved korets istandsættelse 1937 konstateredes ruinerne af to murede begravelser, en på hver side af ovennævnte gravkrypts trappe, der begge var opfyldt med jord. Den ene har vel tjent som præsternes begravelse, men da der ikke er bevaret nogle kilder til dem, vides ikke andet, end at de må være sløjfet før 1812, da det blev oplyst, at der ingen begravelser 'vides at være' inde i kirken.[85]

Mindekranse. 1) 1899, over skolelærer N. P. Lund. To forsølvede egegrene bundet med en sløjfe. Kransen er en gave »Fra Venner og Elever i Veflinge Skoledistrikt« og blev givet »17/1 (18)99«. Indsat i en glasmontre, 54,4×47 cm, 18 cm dyb, i våbenhuset. 2) 1907, over skolelærer C. Lund. To forsølvede egegrene bundet med sløjfe. Den er dateret »19/4 1907« og er en gave »Fra gamle Elever i Veflinge Skole«. Indsat i en glasmontre, 57×49 cm og 17 cm dyb, i våbenhuset.

Kirkegårdsmonumenter. 1) (Jf. fig. 62), 1834, over præsteenke Karen Knudsen, f. Simonsen, †29. nov. 1834 på Rugård. Grotte af granit, 98 cm høj, med indlagt rundbuet marmortavle, hvorpå

personalia er hugget med antikva. Øverst på monumentet er sat et relief af et håndtryk hugget i marmor og på dens overkant et kors med en laurbærkrans liggende om stammen. På det simonsenske familiegravsted ved skibets sydmur.

2) (Fig. 63), 1842, over »den flittige og retskafne olding« Simon Andersen Amager, ejer af Rugård i 62 år, *9. april 1751, †5. febr. 1842, med hustru Kirsten Eriksen, »fød den 12 februar 1752, død den 25 sept(em)b(e)r 1822, efterladende 2 sønner og 3 døttre«.

Monument af hvidmalet støbejern, 143 cm højt. På siderne er relieffer af dels en sovende putti med nedadvendt fakkel, dels et bustehoved af en mand. I monumentet er indsat to marmortavler. På frontens tavle er personalia anført med indhuggede versaler optrukket med sort, mens der på bagsidens læses mindeordene: »Taknemmelighed/ satte dem/ dette minde/ ved/ Deres efterladte/ svigerdatter/ Amalia Simonsen« (jf. kirkegårdsmonument nr. 3). Monumentet krones af en vase. På det simonsenske familiegravsted ved skibets sydmur.

3) (Fig. 62), 1843, over proprietær Bendt Simonsen til Rugård, *30. aug. 1797, †18. maj 1843, med hustru Amalia Simonsen, f. Evers, *29. sept. 1797, †9. april 1868.

Monument af norsk marmor,[86] 148 cm højt. Personalia er indhugget i versaler på stenens front, mens et mindeord er hugget på bagsiden: »Gud hist den evige/ vor Fader i det høie/ dig finde lyset værd/ du skuer henrygt da/ med uformørket øie/ hvad vi kun skimte her«. I dets sider er indsat to relieffer hugget i Carraramarmor. Det ene, mod vest, (jf. fig. 64), forestiller et alterbord med et klæde, hvorpå der er et »S« for slægten

Fig. 62. Den Simonsenske familiebegravelse (s. 6165-67). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *The Simonsen family burial place.*

Simonsen. Bordet står foran en gruppe af træer, hvorover solen gennembryder de skybræmmer, der også omgiver alterbordet. Det andet, østlige relief viser en stående mand, der blot er svøbt i et lændeklæde og har en kappe over skulderen. Han krydser benene og læner sig mod en træstub, mens han holder en nedadvendt fakkel som symbol på døden. Gravstenen krones af en vase. Opstillet på det simonsenske familiegravsted ved skibets sydmur.

Fig. 63. Kirkegårdsmonument nr. 2, 1842, sat over Simon Andersen Amager (s. 6166). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Churchyard monument no. 2, 1842, to Simon Andersen Amager.*

KILDER OG HENVISNINGER

Nedenfor er anført en oversigt over arkivalier eller utrykte kilder anvendt i beskrivelsen af Veflinge Kirke. For en oversigt over arkivalier og litteratur samt forkortelser anvendt i Odense Amt i almindelighed jf. også s. 52-54 samt 56-59. Henvisninger til *Danmarks Kirker,* København 1933- er angivet som *DK*, efterfulgt af betegnelsen på det pågældende amt; referencer inden for Odense Amt har dog kun sideangivelse.

Arkivalier. *Rigsarkivet i København* (RAK). *Kultusministeriet, 1. dep.* Journaler, 1846, 1865 (*Kultusministeriet*. Journal).

Rigsarkivet i Odense (RAO). *Bispearkivet*. Skovby Herreds Breve 1529-1720 (*Bispeark*. Skovby Hrds Breve) – Synsforretninger og andre indberetninger 1631-1703 (med uddrag af regnskaber 1631-35), 1718-35 (*Bispeark*. Synsforretn.) – Stiftets almindelige breve 1651-70 (*Bispeark*. Stiftets alm. breve) – RAO. *Bispeark*. Indb. om kirkernes tilstand og indkomst 1664-78 mm

Fig. 64. Kirkegårdsmonument nr. 3, 1843, sat over Bendt Simonsens (s. 6166). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Churchyard monument no. 3, 1843, to Bendt Simonsen.*

(*Bispeark*. Indb. om kirkernes tilstand) – Indberetninger om kirker og kirkegårde 1812-30, 1831-43 (*Bispeark*. Indb. om kirker og kirkegårde) – Synsforretninger over kirker og præstegårde 1872-81, 1882-98 (*Bispeark*. Synsforretn. over kirker og præstegårde). *Odense Amtsprovsti*. Korrespondance ang. Lunde, Skam og Skovby Herreder 1812-16, 1822-24 (*Provstiark*. Korresp. ang. Lund, Skam og Skovby Hrd.) – Korrespondance angående Bjerge og Åsum Herreder 1812-14 (*Provstiark*. Korresp. ang. Bjerge og Åsum Hrdr.). *Bogense provstiarkiv*. Synsprotokol 1904-2000 (*Provstiark*. Synsprot. 1904-2000). *Lunde, Skam og Skovby herreders provsti*. Synsprotokol 1844-1922 (*Provstiark*. Synsprot. 1844-1922) – Kirkesyn 1929-49 (*Provstiark*. Kirkesyn). *Menighedsrådsarkivet*. Synsprotokol 1862 f. (*Menighedsrådsark*. Synsprot.) – Diverse sager 1885-1998 (*Menighedsrådsark*. Div. sager). *Baroniet Holstenshus' Godsarkiv.* Materiale vedr. Afløsning af Kirketiende og tiendeydelse. (*Holstenshus godsark*. Materiale vedr. kirketiende) – Bilag til Vigerslev og Veflinge Kirkers samt Langesøs Skovkapels synsprotokol (*Holstenshus godsark*. Bilag).

Det Kongelige Bibliotek (KB). Kallske samling. 377. 4°. Kopi af beskrivelse over kirkerne og herregårdene i Fyn og i Langeland, af sognepræsterne til Thuras brug forfattet 1755 (*Kallske saml*. 377. 4°).

Nationalmuseet (NM). *Indberetninger.* V. Steffensen 1898 (gravsten, altertavle), Einar V. Jensen 1936 (inventar); Einar V. Jensen 1936a (korbuekrucifiks); Einar V. Jensen 1937 (inventar); Einar V. Jensen 1938 (korbuekrucifiks); Mogens Larsen 1990 (runeindskrift); Karsten Søndergaard Nielsen 1998 (alterbordsforside og prædikestol), Susanne Trudsø 2001 (gravminder), Lise Thillemann 2010 (kalkmaleri), Karin Vestergaard Kristiansen 2015 (altertavle).

Tegninger. NM. E. Mindedal Rasmussen 1937 (planer og længdesnit); Einar V. Jensen 1937 (plan og snit af krypt).

Historisk indledning ved David Burmeister, bygningsbeskrivelse og kalkmalerier ved Martin Wangsgaard Jürgensen, inventar og gravminder ved David Burmeister, heraf dog orgler ved Kristian Lumholdt. Kildelæsning ved Marie Louise Blyme, Cecilie Bønnelycke, Kristoffer Christensen, Bjørn Westerbeek Dahl, Kathrine Faust Larsen, Lukas Svane Nielsen og Andreas Broby Åberg-Jensen. Oversættelser ved James Manley (engelsk) og Peter Zeeberg (latin). Korrektur ved Anne Frovin. Teknisk og grafisk tilrettelæggelse ved Mogens Vedsø. Redaktionen afsluttet december 2021.

[1] *De ældste danske Arkivregistraturer,* Kbh. 1854-1910 (ÆldDaArkReg), IV, 36.
[2] *Danmarks Riges Breve*. Udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab, Kbh. 1938 f, 4, IV, nr. 290 (16. nov. 1390).
[3] *Repertorium diplomaticum regni danici mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen*. Udg. af Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie. 1. rk. I-IV (1085-1450), 2. rk. I-IX (1451-1513), Kbh. 1894-1939, nr. 6273; Thelma Jexlev, *Vejledende Arkivregistraturer XVII. Lokalarkiver til 1559. Gejstlige Arkiver* II. Kbh. 1977, 51.
[4] »Regnskabsbog over Indtægten af Landehiælpen 1524-26«, *Danske Magazin,* 4. rk. II, 1873, 51.
[5] *Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold, 1551f.* I uddrag udg. af Rigsarkivet, Kbh. 1885 f. (*KancBrevb),* 20. juli 1560.
[6] *Kronens Skøder paa afhændet og erhvervet Jordegods i Danmark, fra Reformationen til Nutiden*. I Uddrag udg. af Rigsarkivet. 1535-1765. I-IV, Kbh. 1892-1955 (*Kronens Skøder),* I, 101 (6. nov. 1564).
[7] *KancBrevb* (note 5) 3. jan. 1569.
[8] *Kronens Skøder* (note 6), II, 422-23 (17. juli 1674).
[9] RAO. *Bispeark*. Skovby Hrds Breve; Bjarne Porsmose, »Skamby-Torup gården«, *Fynske Minder* 1983, 108. 30. august 1679 fik Bendix Hans von Buchwald endvidere kongelig bekræftelse af et skøde af 21. juni 1679 på Vigerslev og Veflinge kirkers vegne, hvor kirkerne byttede kirkens andel af landgilden af fire gårde i de to sogne for en gård i Søndersø.
[10] RAO. *Holstenshus godsark*. Materiale vedr. kirketiende.
[11] ÆldDaArkReg (note 1), V, II, 968.
[12] Jens Rasmussen og Anne Riising, *Biskop Jacob Madsens Visitatsbog 1588-1604*, Odense 1995, 278-79.
[13] »Vedel Simonsen og Werlauffs brevveksling«, *Fra Fyns Fortid* I, 1916, 389-90.
[14] Vedel Simonsen argumenterede for, at Elvedgård blev opført, hvor der førhen var et rejseherberg drevet af Duebrødrene. Dets mulige eksistens er primært antydet af de lokale stednavne Nonnebjerg og Kirkeskrænt. Lauritz Vedel Simonsen, »Undersøgelse om det gamle kloster, der skal have ligget ved Elvedgaard i Fyn«, *Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed* III, 1836, 225.
[15] Lauritz Vedel Simonsen, *Samlinger til den fyenske Herregaard Elvedgaards Historie,* Odense 1845-46, I, 29; samme, *Bidrag til den fyenske Kongeborg Rugaards, dens Læns og dens Lænsmænds Historie* I Kbh. 1843, 104-05.
[16] RAK. *Kultusministeriet, 1. dep.* Journaler 1865 samt RAO. *Holstenshus godsark*. Bilag.; RAO. *Provstiark*. Kirkesyn.
[17] RAO. *Bispeark*. Synsforretn.
[18] RAO. *Provstiark*. Kirkesyn.
[19] RAO. *Provstiark*. Korresp. ang. Lunde, Skam og Skovby Hrdr.
[20] RAO. *Bispeark*. Indb. om kirker og kirkegårde.
[21] RAK. *Danske Kancelli*. Journal 1846 V.
[22] Skitser til ligkapellet signeret af Knud Lehn Petersen og dateret 1925 findes i NM, Antikvarisk-Topografisk Arkiv.
[23] NM. Indb. ved Mogens Larsen (1990).

[24] Samme nicher genfindes i flere af egnens kirker, se eksempelvis Særslev (s. 5928) og Søndersø (s. 6243).
[25] Se eksempelvis tårnene i Kærum (Båg Herred) og Sandager (Båg Herred).
[26] RAO. *Provstiark*. Synsprot. 1844-1922.
[27] RAO. *Provstiark*. Synsprot. 1904-2000.
[28] Hulkelvinduerne genfindes også i Skovby Kirkes tårn (s. 5651). Det er et stiltræk, der generelt forbindes med Østjylland, men også findes på Fyn. Se Hårslev (østgavl); (Skovby Hrd.); Assens (tårnet) (s. 2446); Gamtofte (østgavl) (Båg Hrd.). I Østjylland mødes fænomenet i Aarhus Domkirke (korsarme) (*DK Århus* 249-54); Aarhus Vor Frue Kirke (sydkapeller) (*DK Århus* 1063); Randers Skt. Morten (nordre sideskib); Glenstrup (nordkapel) (Randers Amt).
[29] RAO. *Bispeark*. Indb. om kirkernes tilstand.
[30] RAO. *Bispeark*. Synsforretn.; KB. *Kallske Saml*. 377 4°.
[31] RAO. *Holstenshus godsark*. Bilag.
[32] NM. *Beretningsarkivet* (Arbejdsbeskrivelse ved Ebbe Lehn Petersens Tegnestue, 1989).
[33] RAO. Bispeark. Synsforretn. over kirker og præstegårde.
[34] RAO Veflinge *Menighedsrådsark*. Div. sager.
[35] NM. *Korrespondancearkivet* (Arbejdsbeskrivelse ved Gravergaardens Arkitektkontor, 1985).
[36] RAO. *Provstiark*. Kirkesyn; NM *Korrespondancearkivet* (Arbejdsbeskrivelse ved ingeniør H. P. Knudsen, 1963).
[37] NM. Indb. ved Lise Thillemann (2010).
[38] Disse er af konservator Mogens Larsen tolket som resterne af ordet »velagtede«, hvilket ikke synes åbenlyst efter den seneste istandsættelse af kalkmalerierne 2009. Jf. NM. Indb. ved Mogens Larsen (1990).

Fig. 65. Kirken gengivet i biskop Jacob Madsens visitatsbog 1588-1604. I RAO. – *The church as shown in Bishop Jacob Madsen's book of visitations, 1588-1604.*

[39] NM. Indb. ved Mogens Larsen (1991) læser således »-erne och mørne« og tolker det som 'Valba)arne Palle Vlferne och mørne'.
[40] NM. Indb. ved Karsten Søndergaard Nielsen (1998).
[41] RAO. Menighedsrådsark. Synsprot.
[42] NM. Indb. ved Einar V. Jensen (1936).
[43] NM. Indb. ved Karin Vestergaard Kristiansen (2015). Iver Pedersen var med til at stifte Odense Malerlaug 6. febr. 1704. Sønnen, Peder Iversen, blev svend i lauget 1719 (jf. s. 6152). De to malere har også sat deres navnetræk på blandt andet Vejlbyaltertavlen; et forhold der har ført til, at de er blevet opfattet som identisk med de to 1500-talsmalere, der foruden Vejlbytavlen malede bl.a. alterbordsforsiden i Skovby Kirke (s. 5661) og malerier til Claus Bergs Sanderumtavle (s. 2954). Jf. Ulla Haastrup, »Fynske malere i Claus Bergs værksted omkring 1510-27«, Årbog for Svendborg og Omegns Museum 1992, Svendborg 1993, 34-54. Denne fejlidentifikation vil blive gennemgået under Vejlby Kirke (Vends Hrd.).
[44] If. fotografi i Søndersø & Omegns Lokalhistoriske Arkiv, nr. B1961.
[45] NM. *Korrespondancearkivet*.
[46] David Burmeister Kaaring og Martin Wangsgaard Jürgensen, »Omvendelsens Billeder – om Anton Dorphs altertavler«, Nationalmuseets Arbejdsmark 2015, 232.
[47] Foruden Ringsebølles således også i Heden og Bovense (Svendborg Amt), Utterslev (*DK Maribo* 538), Torsted (*DK Vejle* 1611-12) og Nors Kirke (*DK Thisted* 252).
[48] Britta Marie Wätzold, »Fortegnelse over Carl Blochs malerier«, i *Carl Bloch 1834-1890* (red. Sidsel Maria Søndergaard et al.), udstillingskatalog, Museet for Religiøs Kunst, Lemvig, og Øregaard Museum, Hellerup 2012-13, 312-13. Dorphs malerier gennemgås ikke i behandlingen af Bedestolen i *DK Frborg* 1882 ff.
[49] Gruppen omfatter altertavler fra følgende kirker, der ligger i Båg Herred, hvis ikke andet er anført: Gamtofte (1595/96), Ørsted (1596/1608), Tanderup (1601), Gelsted (1610, Vends Hrd.) og Fjelsted (1615, Vends Hrd.) samt udaterede tavler i Flemløse, Kirke Søby, Køng, Skydebjerg, Sønderby og Sandager. I Sønderjylland findes en gruppe marginalt yngre altertavler, o. 1610-20, hvor flere af Gamtoftetypens idiosynkratiske træk går igen, herunder de karnisformede postamentfremspring, de høje rosetter og topstykkernes udformning. Tættest på de fynske tavler kommer Vojens Kirkes altertavle (1615, *DK SJyll 611*), der antyder at den sønderjyske billedskærer kan være trænet i det fynske værksted. Andre tavler fra denne gruppe findes i Moltrup, Hoptrup, Gram og Fole (*DK SJyll* 366, 545, 796 og 817). Det skal nævnes, at ægteparret Elisabeth Brockenhuus og Corfitz Ulfeldt også skænkede altertavlen til Bavelse Kirke o. 1600 (*DK Præstø* 670), men selvom det er blevet formodet, at denne blev udført af en fynsk billedskærer, er der

Fig. 66. Mødet mellem det romanske skib og korforlængelsen i nord (s. 6129). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Meeting-point between the Romanesque nave and the chancel extension in the north.*

ingen direkte forbindelse mellem Bavelse- og Veflingetavlen.

[50] Foruden på disse altertavler kendes de fremspringende rosetter fra Otterup Kirkes prædikestol fra 1616, dog i en lidt anderledes udformning. Det kan derfor overvejes, om samme værksted, eller en udløber af dette, var ansvarlig for også dette arbejde.

[51] Knud Aarup, *Om Kerte Kirke,* Haarby 1980, 58-85. Prædikestolene af Gamtoftetype falder i to kronologisk afgrænsede grupper. Dels en ældre gruppe fra 1597-1604 omfattende Gamtofte (1597), Ørsted (1598), Turup (1598), Kerte (1599), Flemløse (1599), Brenderup og Fjelsted (begge o. 1602, Vends Hrd.) samt Grindløse Kirke (Skam Hrd., o. 1604, s. 5600). Den yngre gruppe er mere varieret og omfatter Kærum (1616), Barløse (o. 1616), Hårby (1618), Køng (1620), Orte (o. 1625), Tanderup (1620), Sandager (1626), Balslev (o. 1620, Vends Hrd.), Vedtofte (o. 1620), Verninge (1621, s. 3245), Skydebjerg og Søby. Navnlig de fire sidstnævnte har en løsere tilknytning til hinanden og til urtypen i Gamtofte.

[52] Ud fra varianter i prædikestolenes indskrifter argumenterede *Aarup 1980* (note 48) for, at de var udført af to separate værksteder. Hvad angår de ældre stole, foreslog han, at Gamtoftes samt måske også Ørsteds og Flemløses kunne være importerede til Vestfyn, mens han knyttede stolene i Grindløse (jf. s. 5604), Brenderup og Fjelsted til et lokalt værksted. Stolenes formsprog og ikke mindst kartouchefyldingernes detaljer taler imidlertid for, at samme lokale værksted også har udført både Kertestolen og 'importarbejdet' i Flemløse for dette værksteds arbejder. I så fald synes størstedelen af den ældre gruppe af 'Gamtoftestole', hvis ikke ligefrem dem alle, at være udført af samme værksted; der forestår imidlertid at gennemføre en nøjere undersøgelse af stolene og deres indbyrdes relation. Derimod viser variationen blandt de yngre stole, at efter o. 1615 blev stolene produceret af flere forskellige værksteder.

[53] Dateringen går tilbage til Vedel Simonsen 1843 (note 15), II, 92, der mente, at altertavlen var opstillet 1610, og i øvrigt også bemærkede, s. 93, at dette ikke helt harmonerede med tilstedeværelsen af Brockenhuusvåbenet. Konservator V. Steffensen anførte 1898, at tavlen bar årstallet »1622«, om end det også oplyses, at dens oprindelige bemaling var overmalet med en »styg sortgraa Maling«; NM. Indb. ved V. Steffensen (1898). Det er derfor uklart, hvordan – og hvor tydeligt – årstallet har kunnet læses, og det omtales da heller ikke i Einar V. Jensens indberetning 1937 om afdækningen af

den oprindelige bemaling. 1622 forekommer at være for sent i forhold til altertavletypen, men hvis det vitterligt er korrekt, må de to våbenskjolde opfattes som tilhørende Elisabeth Brockenhuus' og Corfitz Ulfeldts søn, Jacob Ulfeldt.

[54] *Rasmussen og Riising 1995* (note 12), 298, 315. Da biskop Jacob Madsen 1600 besøgte Ørsted, omtalte han den nye prædikestol fra 1598, men ikke en ny altertavle, hvilket taler for, at den endnu ikke var anskaffet. Ørstedtavlen bærer imidlertid våbener for Gabriel Knudsen Akeleye (†1608) og Helvig Sparre (†1611) og må derfor være skænket senest 1611.

[55] Chr. A. Bøje, *Danske guld og sølv smedemærker før 1870*, Kbh. 1979-82, II, nr. 4079.

[56] Finn Grandt-Nielsen, *Fynsk kirkesølv* (Fynske Studier XII), Odense 1983, 33.

[57] *Bøje 1979-82* (note 51) II, nr. 4279.

[58] Jf. Laurits Rasmussens salgsmateriale (læg i NMs bibliotek).

[59] RAO. *Bispeark*. Stiftets alm. breve.

[60] If. fotografi i Søndersø & Omegns Lokalhistoriske Arkiv, nr. B1961.

[61] NM. Indb. ved Einar V. Jensen (1936a).

[62] NM. Indb. ved Einar V. Jensen (1936a og 1938).

[63] NM. Indb. ved Einar V. Jensens (1938).

[64] C. T. Engelstoft, *Kirkerne i Fyens Stift (Tillæg til Jacob Madsens Visitatsbog*). Begyndt 1853. Manuskript i NM, 66.

[65] If. Foto i Søndersø & Omegns Lokalhistoriske Arkiv, nr. B1961.

[66] NM. *Beretningsarkivet* (Afskrift af en anonym beskrivelse i Langesø godsarkiv).

[67] NM. Indb. ved Einar V. Jensen (1938). Jensen foreslog, at bemalingen stammede fra o. 1840, men det er mere sandsynligt, at den er fra hovedistandsættelsen 1851, hvor prædikestolen ligesom det øvrige inventar blev nymalet; RAO. *Holstenshus godsark*. Bilag.

[68] Stolene figurerer på fotografier fra 1936 og betegnedes på dette tidspunkt som »moderne«; NM. Indb. ved Einar V. Jensen (1936).

[69] Lauritz Vedel Simonsen, *Bidrag til den fyenske Kongeborg Rugaards, dens Læns og dens Lænsmænds Historie,* III, 192-93.

[70] Yderligere oplysninger om kirkens orgler findes i Den Danske Orgelregistrant.

[71] Henning Thalund, *Fynske kirkeskibe* (Skrifter fra Svendborg og Omegns Museum, 27), Svendborg 1989, 63.

[72] Johs. Berg »Dalum Kloster. Et Bidrag til dets Historie efter Reformationen«, Årbog for Historisk Samfund for Odense og Assens Amter 1932, 177.

[73] Hanne Honnens de Lichtenberg, *Tro, håb og forfængelighed. Kunstneriske udtryksformer i 1500-tallets Danmark,* København 1989, kat.nr. A68.

[74] Våbenerne er placeret korrekt i agnastisk-kognastisk orden og er som følger. For Mette Gøye: Gøye, Ulfstand, Sture, Brok, Rosenkrantz, Bille, Holck og Høeg. For Kirsten Hardenberg: Hardenberg, Rønnow, Rosenkrantz, Krabbe, Rønnow, Hardenberg, Skram og Rosenkrantz.

[75] Jf. Vor Frue Kirke, Odense s. 1153, fire eller fem gravsten i Skt. Nikolaj Kirke, Middelfart, s. 2350 ff, samt 2387 note 377 ogVor Frue Kirke, Svendborg, *DK Svendborg* 372. Hanne Honnens de Lichtenberg, *Tro, håb og forfængelighed,* kat. A68.

[76] J. B. Løffler, »Fremstillinger af Legemets Forkrænkelighed paa vore Gravstene fra det 16.-18.Aarhundrede« *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1901, 302-03. Løffler nævner personificeringer af Døden som et skelet, men etablerer også en gruppe af fem gravsteder, hvor afdøde er fremstillet som skeletter.

[77] Hans de Hofman, *Samlinger af publique og private Stiftelser, Fundationer og Gavebreve*,V-VI, Kbh. 1760 (*HofmFund)*, 299.

[78] Torkild Hinrichsen, *Corpus der »Romanischen« Grabsteine Dänemarks,* Hamburg 1988,V, kat.nr. 564.

[79] *Hinrichsen 1988* (note 73), kat.nr. 565.

[80] *Hinrichsen 1988* (note 73), kat.nr. 566.

[81] *Vedel Simonsen 1845-46* (note 15), III, 64-65.

[82] Krypten er beskrevet 1760 som »et aabe(n)t Begravelse med en Liigsteen«, *HofmFund* (note 72) V-VI, 1760, 299. Se også RAO. *Menighedsrådsark*. Synsprot.

[83] NM. Indb. ved Einar V. Jensen (1937).

[84] Den anonyme beskrivelse af kirken fra 1700-tallets anden halvdel (jf. note 62) omtaler således ikke krypten i relation til Axel Brahes gravsten, hvorimod en 'lukket begravelse' nævnes i relation til afskriften af Lovise Charlotte Nellemans gravsten.

[85] RAO. *Provstiark*. Korresp. ang. Bjerge og Åsum Hrdr.

[86] NM. Indb. ved Susanne Trudsø (2001).

VEFLINGE CHURCH

The village of Veflinge is mentioned for the first time in 1329 and then regularly through the Late Middle Ages. The parish itself is mentioned at a district court session in 1390, and in 1488 it was decided that the Kosterslev tithes should go to Veflinge Church and its parson. Veflinge was thus still in the Late Middle Ages an independent parish, and it was presumably not until after the economic reorganization of the Church during the Reformation that the church was annexed to Vigerslev. This status lasted until 1840, when the church owner Vedel Simonsen of Elvedgård offered to fund a parsonage for Veflinge Church if the curate Ulrik Boesen was granted the benefice.

In 1674, Vigerslev and Veflinge churches as well as Fraugde (Åsum District), Svanninge, Vester Skerninge and Ulbølle (all in Svendborg County) were deeded to the widow of Jørgen Schult, Anna Margrethe von Götzen of Holstenshus. The church, along with Vigerslev, was acquired in 1680 by Bendix Hans von Buchwald of Langesø, and belonged to that manor until it passed into freehold on 1st January 1915.

Building. The church is a Romanesque building of granite ashlars, built with an †apse in the east. However, the building has been changed and expanded considerably in the Late Middle Ages and the subsequent centuries. The work is all in brick, but it also re-uses the old ashlars decoratively in the masonry. The oldest changes are presumably the porch towards the south and the tower in the west. A nave-chancel was built in the first part of the 1500s to supersede the Romanesque chancel, and on the same occasion vaulting was built into the nave. A crypt was built beneath the nave in the second half of the 1500s, possibly c, 1571. Most recently the tower interior was furnished as a sepulchral chapel around 1750.

Wall paintings. In connection with an interior whitewashing of the church in 1989 wall paintings were demonstrated in both chancel and nave. These were a Romanesque consecration cross, which can probably be traced back to the consecration of the church, and Late Gothic consecration crosses which relate to the erection of the nave-chancel in the first part of the 1500s. To these we can add a post-Reformation armorial frieze, probably executed c. 1571 on the initiative of Palle Christophersen Ulfeldt.

Furnishings. The church's only preserved item of furnishing from the Middle Ages is the Late Gothic chancel arch crucifix. The baptismal dish is a Nuremberg work from the 1500s with an Annunciation scene. The pulpit was donated in 1572 by Otte Brahe of Elvedgård and Beate Bille, whose son Axel Brahe and the latter's wife Mette Gøye donated the altar candlesticks c. 1580. Bishop Jacob Madsen reported in 1590 that the church had a Late Medieval †Creation altarpiece with a Crucifixion scene as well as a †font that stood in the chancel. He also noted that Axel Brahe and Kirsten Hardenberg of Elvedgård had installed family seats in the front row of pews, even in front of the seat that the King's Lord Lieutenant at Rugård used, and furthermore that there was a †mass bell above the chancel vaulting as well as good †confessionals and parish clerks' chairs.

The altarpiece was donated in 1596-1603 by Corfitz Ulfeldt of Bavelse and his wife Elisabeth Brockenhuus, and belongs to a small group of Renaissance pieces primarily known from Båg District south of Veflinge. The panels of the Communion table are contemporary, c. 1600. Chalice no. 1 was made in 1661 by the goldsmith Simon Matthiesen, Odense, and donated by the Lord Lieutenant at Rugård, Jørgen Kaas, and Margrethe Cathrine von Buchwald, as part of a Communion set whose paten has now been lost.

In the overall view the furnishings are relatively recent. Both bells were cast in the first half of the 1800s, and font no. 1 may have been acquired

during the major refurbishing of the church in 1822. The wafer box of pewter was acquired in the middle of the 1800s, at a time when the church's ⋆wafer box from the earliest 1700s had been made use of in Vigerslev (p. ||||), while the paten was supplied in 1867 by the goldsmith Niels Christopher Clausen, Odense. The altar painting is the work of Professor Anton Dorph in 1871. The pews were installed in 1923 and presumably designed by Knud Lehn Petersen, while font no. 2 was acquired in 1930. Hans Rasmussen's neo-Baroque iron altar railing is from 1950.

The furnishings were painted in 1937 and matched with the Renaissance paintwork of the pulpit. The altarpiece is correspondingly in paintwork from the main refurbishing of 1937, which was based on the original paintwork.

Sepulchral monuments. The oldest sepulchral monuments are three Romanesque tombstones, two of which were re-used in the exterior masonry of the church. Most notable, however, are the tombstones of Axel Brahe, Mette Gøye and Kirsten Hardenberg from 1591, which are unique in Denmark in depicting the deceased as skeletons. A number of smaller objects from their burial crypt beneath the chancel were transferred to the National Museum in 1937. A †sepulchral tablet from 1692 is known from written sources, and masonry tombs in the chancel, which were rediscovered in 1937, are presumably also from that century. The tombstone of the tenant of Elvedgård, Lovisa Charlotta Nelleman, was laid in 1748, and at the same time the church owner Adam Christoffer von Holstein of Langesø established the sepulchral chapel for this family in the tower interior. Standing there now are two impressive sarcophagi and seven other coffins from the time up to 1825 and four tombstones from the later 1800s.